

वनपुष्याई

जानेवारी - फेब्रुवारी २०२१

वर्ष सातवे - अंक पहिला
द्वेषासिक

भास्करस्य यथा तेजो
मकरस्थस्य वर्धते।
तथैव भवतं तेजो
वर्धतामिति कामये ॥

तिळगुळ छ्या
अणि
गोडगोड गोला!

जसं सूर्यचं तेज मकर संक्रमणानंतर वारत जाते,
तद्वतच तुमचं तेज, यश, कीर्ति वर्दिष्णु होवी ही मनीकामना.

जनजाती कल्याण आश्रम, पश्चिम महाराष्ट्र

१५, कृषि नगर, महाविद्यालय मार्ग, नाशिक - ४२२००५

दूरध्वनी : ०२५३-२५७७४९१ / २५८२४२९

E-mail : vkapune2009@gmail.com

Website: www.vkapunemahanagar.org

विविध उपक्रम

गुही येथील आश्रमशाळेत स्मार्ट अभ्यासिका चालवताना
शाळेतील एक विद्यार्थी आणि भा.वि.प.चे पदाधिकारी

भा.वि.प. तर्फे कनाशी येथील छात्रावासात
स्मार्ट अभ्यासिका प्रदान केली.

१५ जानेवारी २०२१ रोजी पुणे महानगर महिला कार्यकर्त्यांनी
कासुडी येथे हळदीकुंकू समारंभ साजरा केला

१५ जानेवारी २०२१ रोजी पुणे महानगर महिला कार्यकर्त्यांनी
चेलाडी येथे हळदीकुंकू समारंभ साजरा केला.

Intigrated Active Monitoring Pvt.Ltd. कंपनीचे श्री.पंकज व
सौ. शीतल झवर यांनी ज.क.आ. च्या छात्रावासासाठी स्मार्ट टीवी दिला.

सेवा इंटरनॅशनल USA कडून कर्नाटकातील
८ छात्रावासांसाठी लॅपटॉप ... क्टर देण्यात आले.
१७/१/२१ रोजी हा कार्यक्रम मैसूर येथे पार पडला.

२६/१२/२०२० रोजी ज.क.आ. चा वर्धापन दिन नाशिक कार्यालयात
सत्यनारायणाची पूजा व अल्पोपहार करून साजरा करण्यात आला.

ज.क.आ., जशपुर येथे २६/१२/२० रोजी
वर्धापन दिन उत्साहात साजरा झाला.

॥ उद्दरेदात्मनात्माय ॥

जनजाती कल्याण आश्रम, पश्चिम महाराष्ट्रचे प्रकाशन – “वनपुण्याई”

* संपादक मंडळ

भास्कर गिरधारी
मोहिनी पाटणकर
अंजली गंधे
शोभा जोशी
अरुण गोडे

* मुख्यपृष्ठ

श्री. व्ही. वेलनकर
फोन : ९८२३०५११००

* अक्षरजुळणी

प्रकाश आॅफसेट, पुणे
फोन : ०२० २४४२९७४४

* मुद्रणस्थळ

प्रकाश आॅफसेट, पुणे.
फोन ०२०-२४४२९७४४

* संपादकीय पत्रव्यवहार तसेच

अंकाच्या उपलब्धतेसाठी संपर्क
संपादक,

१९२ शुक्रवार पेठ, दत्तकुंज अपार्टमेंट,
काळ्या हौदाजवळ, पुणे - ४११००२
दुर्घटनी : ०२० २४४९२९९३/२४४६०९४४

* उत्तरापेक्षी : ८३८००६५२०९

* ई-मेल : anjugandhe@gmail.com

* वेबसाईट : www.vkapunemahanagar.org

* खाजगी वितरणासाठी.

वनपुण्याई

जानेवारी - फेब्रुवारी २०२१

वर्ष सातवे । अंक पहिला

द्वैमासिक

* संपादकीय	डॉ. भास्कर गिरधारी	२
* नॉन ब्रॅंडेड साधेपणा	गिरीश कुबेर	३
* एक पितृतुल्य व्यक्तिमत्व	अलका करमरकर	५
सदाशिव देवधर		
* स्मार्ट अभ्यासिका	-	८
* प्रांत महिला बौद्धिक वर्ग	उषा भालेराव	९
* राणी माँ गाईदन्ल्यू	शोभा जोशी	१३
* राष्ट्राच्या कल्याणार्थ	डॉ. विद्या देवधर	१५
* मोहाचे महत्व - मोहाच्या झाडाला	डॉ. योगेश दुधपचारे	१८
राजाश्रय - राज्य झाड होण्याची गरज		
* स्वातंत्र्यवीर सावरकर	अंजली गंधे	२१
* लेह लडाख	अतुल जोग	२३
* प्रवासी कार्यकर्ता आणि आयुर्वेद	वैद्य सौ. सोनिया काळे	२४
* स्वामी विवेकानंद यांची	डॉ. भास्कर गिरधारी	२७
व्यापक धर्म संकल्पना		
* वारसा ते वारसा...पुन्हा वारसा	सुहास वैद्य	२९
* तीरसिंगला तिरुपती करणारे दादा	-	३१
* श्रद्धांजली		३२

या अंकात व्यक्त झालेल्या मतांशी संपादक मंडळ व जनजाती कल्याण आश्रम सहमत असेलच असे नाही.

ॐ द्वृष्टिं द्वृष्टिं

संपादकीय.....

वनपुण्याई जानेवारी-फेब्रुवारी अंकात आपणा सर्वांना मकर संक्रांत आणि प्रजासत्ताक दिनाच्या हार्दिक शुभेच्छा देतो..

आपल्या संस्कृतीत कोणताही महिना घेतला की त्यात महापुरुषांच्या जयंत्या, स्मृतीदिन येतात, त्यांचे उल्लेख करणे गरजेचे असते. सणवार नोंद घ्यावी लागते. प्रस्तुत अंकात मकरसंक्रांतीची, गण राज्य दिनाची नोंद घेतली. जिजामाता, सावित्रीबाई, राणी गायदन्त्यू, नेताजी सुभाषचंद्र, यांचे आवर्जून स्मरण करून दिले आहे.

वनपुण्याईचा पश्चिम महाराष्ट्र क्षेत्र, असा पुणे महानगर पासून आता विस्तार झाला आहे. आता या व्यापक क्षेत्राला सामावून घेण्याची आवश्यकता निर्माण झाली आहे, म्हणूनच लेखांचे विषय, प्रकाश चित्रे आणि वृत्तांची व्यापीही वाढली आहे.

आम्ही लेख आणि लेखन यावर प्रस्तावनेत भाष्य आजवर करीत नव्हतो. सर्वांनी हा वनपुण्याईचा अंक अथ पासून इति पर्यंत मुळातून तुमचा तुम्हीच वाचावा, अशी अपेक्षा होती. पण आता मान्यवरांच्या लेखाबद्दल थोडेसे लिहिणे क्रमप्राप्त झाले आहे. आम्ही जास्तीत जास्त चांगले साहित्य आपल्याला देण्याचा प्रयत्न करीत आहोत.

या अंकात संघटक, कार्यकर्ते, प्रचारक यांना प्रवास अटल आणि अपरिहार्य असतो, मग या प्रवासात आरोग्याची काळजी कशी घ्यायची हे वैद्य सानिया सौरभ काळे यांनी अभ्यासपूर्ण व शास्त्रशुद्ध पद्धतीने सांगितले आहे. हा लेख सगळ्या कार्यकर्त्यांना उपयोगी पडावा असा आहे. माननीय गिरीशजी कुबेर यांनी नॅन ब्रॅंड साधेपणाची ओळख चैत्रामजी पवार यांच्या व्यक्तिचित्रातून करून दिली आहे. ज्ञानेश्वर माऊली या आचरणाला अमानित्व म्हणते. राणी माँ गायदन्त्यू यांचा जानेवारीत जन्मदिन व फेब्रुवारीत स्मृतीदिन असतो. त्या निमित्त त्यांच्या कार्याचा आढावा एका लेखात घेतला आहे. लेह लडाख या भारताच्या उत्तरेला असलेल्या स्थानाचा करिष्या मा.अतुलजी यांनी उलगडून दाखवला आहे, तर सर्वस्पर्शी डॉक्युमेंटेशन व्हावे अशा चौकटी मान्यवरांनी लिहिलेल्या आहेत. जनजाती कल्याण आश्रमाचे ज्येष्ठ आणि श्रेष्ठ कार्यकर्ते श्री. सदाशिवराव देवधर यांचे जीवनकार्य अलका करमरकर यांनी मांडलेले आहे. स्वातंत्र्यवीर सावरकर यांच्या संदर्भात वाचनीय लेख आगळ्या शैलीत अंजली गंधे यांनी संकलित केला आहे.

असा हा अंक मुख्यपृष्ठ, संबंधित फोटो यांनी सजलेला निश्चितच आपल्याला आवडेल. आपण आपला अभिप्राय कळवावा.

आभार!

– डॉ. भास्कर गिरधारी
संपादक चलभाष : ९८२३०१२३०१

नॉन ब्रॅडेड साधेपणा

खूप वर्षांनी चैत्रामजी पवारांची एका बैठकी निमित्त भेट झाली. पोपटराव पवार, भास्करराव पेरे, देवाजी तोफा यांच्या तोडीचे हे नाव आता आता कुठे पेपर, लेखात वाचायला मिळते.

१९९० च्या दशकात चैत्रामजी यांचा ग्रामविकासाचा प्रवास डॉ. आनंद फाटकांच्या सोबतीने सुरु झाला. सर्वांना सोबत घेऊन आदर्श गावाची उभारणी, त्यासाठी जलसंधारण, शेतीतील नवनवीन प्रयोग, जंगल संवर्धन, IFED चा आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार, अलीकडच्या काळात मिळालेला आदिवासी मित्र व इतर अनेक पुरस्कार, केंद्र व राज्य सरकारच्या विविध समित्यांचे सदस्यत्व असा चैत्रामजींचा ३० वर्षांचा प्रवास. प्रसिद्धी पासून अगदी दूर.

साधेपणा हा चैत्रामजींचा मूळ स्वभाव. कुठेच मी पणा चा लवलेश ही नाही. एक तासाच्या बैठकीत एकाने त्यांना मोठेपणा देऊ केला तर लागलीच चैत्रामजी ‘बारीपाडा कोणा एका व्यक्तिमुळे नाही तर सर्वांच्या सामूहिक प्रयत्ना मुळे आहे’ असे सांगून कमळाच्या पानावरील दव बिंदू प्रमाणे अलिस होऊन गेले. कोणी त्यांना श्रेय द्यायचा कितीही प्रयत्न केला तरी चैत्रामजी श्रेयाची माळ डॉ. फाटक सर, अन्य कार्यकर्ते, संघटना, बारीपाडच्याला अंदून मधून येणारे नवशिके विद्यार्थी या पैकी कोणाच्याही गळ्यात टाकून स्वतः बाजूला झाले.

प्रथानमंत्री किंवा मंत्र्यांसोबतच्या बैठकींचा कुठेही उल्लेख त्यांनी स्वतःहून केला नाही. सोबतच्या कार्यकर्त्यांनी विषय काढल्यावर त्यावर चैत्रामजी जुजबी बोलले. मंत्र्यांसोबत उठणं बसणं असून सुद्धा चैत्रामजीच्या प्रोफाइल वर कोणा सोबतचाही फोटो नाही किंवा बोलण्यात साधा उल्लेख नाही. ‘तुमचे नाव

आता केंद्रीय समितीत असेल, पण मंत्र्यांना भेटल्यावर त्यांनी देऊ केलेला चहा सुद्धा प्यायचा की नाही हे तुम्ही ठरवा.’ संघटनेच्या प्रमुखांनी केलेल्या या सूचक वाक्याचे तंतोतंत पालन करणारे चैत्रामजी, संघटन शरणता म्हणजे काय याचे उत्तम उदाहरण आहेत. आम्ही काही शिकण्यासाठी बारीपाडच्याला जाण अपेक्षित आहे, पण बैठकी शेवटी त्यांनी सर्वांना केलेली ‘बारीपाडच्याला अवश्य या तुमच्या कडून बारीपाडच्याला काही शिकायला मिळेल’, ही विनंती चैत्रामजींचा निगर्वी पणाला अंदोरेखित करून गेली.

वयाच्या २२व्या वर्षी देशातील सर्वांत तरुण खासदार होण्याची संधी नाकारणारे चैत्रामजी, दिल्लीतील बैठकीला गेल्यावर पंचतारांकित हॉटेल मध्ये सरकारी खर्चाने राहण्याची संधी नाकारणारे चैत्रामजी, गावासाठी सरकार किंवा कोणी राजकीय पुढारी अनावश्यक काही देत असतील तर ते नम्रपणे नाकारणारे चैत्रामजी, बचतगट biodiversity, सोलर पॉवर सारख्या अनेक विषयात समकालीन महाराष्ट्राच्या १० वर्ष पुढील विचार करणारे चैत्रामजी..... असे अनेक पैलू त्यांच्या व्यक्तिमत्वात आहेत.

त्यांना मिळालेल्या पुरस्कारांना, पदांना त्यांनी कधी मिरवले तर नाहीच पण त्यांना मिळालेला प्रत्येक पुरस्कार किंवा मिळालेले प्रत्येक पद. माझे वैयक्तिक नाही तर मी माझ्या गावाचा आणि संघटनेचा प्रतिनिधी म्हणून ते स्वीकारले, ही त्यांची भावना अनेकदा त्यांच्या बोलण्यात येते. गांधीजींनी सांगितलेली विश्वस्त (trusty) ही संकल्पना प्रत्यक्ष आचरणात आणणे म्हणजे दुसरे काय ?

चैत्रामजींच्या यशात, त्यांच्या साधेपणात, अप्रत्यक्ष रित्या मिडियाचा ही हात आहे असे वाटते.

ॐ द्वृष्टिं द्वृष्टिं

मिडियाने (आणि त्यांच्या सभोवतालच्या कार्यकर्त्यानीही) त्यांच्या साधेपणाचे ब्रॅंडिंग होऊ दिले नाही.

तसा साधेपणा हा आपल्या संस्कृतीचा मूलभूत व अविभाज्य भाग. पण आजकाल तो दुर्मिळ होत चालल्याने आपल्याला त्याचे अप्रूप वाटते आणि मग आपण अशा साध्या राहणाऱ्या व समाजात यशस्वी असणाऱ्या माणसाला महापुरुष बनवतो. त्यांचे साध्या कपड्यातील फोटो, कुठे तरी सार्वजनिक ठिकाणी घरचा डबा खाण्याचे फोटो आपण viral करतो आणि त्यांची प्रतिमा larger than life करतो. अशा मुळे या सामाजिक कार्यकर्त्यांचे साधेपण दडपणरहीत व सहज

न रहाता compulsion बनू शकते. त्यांचे सामान्य असणे आणि दिसणे नैसर्गिक राहिले तर ते अनुकरणीय होतील, पण त्यांच्या साधेपणाचे अवडंबर किंवा ब्रॅंडिंग झाले तर ते सर्व सामान्यांना आपल्यातलेच एक न वाटता कोणीतरी महापुरुष वाटू लागतील. आणि आपल्याकडे महापुरुष पूजनीय असतात, अनुकरणीय नाही!

साधेपणातील ‘सहजता’ चैत्रामजींच्या स्वरूपात काल पुन्हा एकदा अनुभवायला मिळाली.

– गिरीश कुबेर

ज.क.आ.अ.भा.हितरक्षा प्रमुख

युवा आयाम

दि. ०४ जानेवारी २०२१ रोजी वनवासी कल्याण आश्रम महाराष्ट्र च्या युवा आयामाची अनुभव कथन बैठक नवीन मराठी शाळा येथे पार पडली. एकूण २३ जणांची उपस्थिती लाभलेल्या ह्या बैठकीत सी ओर्ड पी व फार्युसन च्या विद्यार्थ्या बरोबरच व.क.आ. पु.म. चे पदाधिकारी व प्राध्यापक मंडळी देखील उपस्थित होते. ह्या बैठकीत अनेक उपस्थितांनी आपले वनवासी क्षेत्रातील अनुभव व आठवणी ह्यांना उजाळा देत त्यांचे कथन सर्वांसमोर केले. ह्यात निनाद देशपांडे व आशुतोष गायकवाड ह्यांनी रा.से.यो. मार्फत व अभ्यासक्रमाकरिता दिलेल्या मेळघाट भेटीबद्दल अनेक अनुभव सांगितले, ज्यात त्यांनी तेथील माणसांची विचारसरणी, त्यांचा रहिवास ह्याबद्दल अनेक गोष्टी कथित केल्या. ह्याचबरोबर श्रीनाथ शिंदे, वैभव खटावकर व सुहास पेटकर ह्यांनी नुकतीच नाशिक, गुही व अकोला येथे केलेल्या प्रवासाचे वर्णन केले ज्यात त्यांनी अनेक लोकांच्या भेटी व प्रकल्प पाहिल्याचा प्रत्यक्ष अनुभव सांगितला. निनाद देशपांडे ह्यांनी त्याच्या प्रबंध अभ्यासक्रमाकरीता निवडलेल्या

गुही ह्या क्षेत्राबद्दल व त्याच्या प्रकल्पाबद्दल सविस्तर माहिती दिली. अनेक तरुण ह्या बैठकीस प्रथम उपस्थित होते त्यांनीदेखील ह्याविषयी त्यांची मते मांडली व वनवासी भागात एकदा प्रवास करावा हा निश्चय केला. त्याचबरोबर पुढील व्यूहरचना व विविध प्रकल्पावर काम करण्याबद्दल चर्चा करण्यात आली. ह्या कार्यास अनेक तरुण जोडण्याचे आव्हान देखील सर्वांना करण्यात आले. ह्या सत्रानंतर महेश भुस्कुटे ह्यांनी पुढील रूपरेषा समजावली व कार्यपद्धती बळकट करण्याबद्दल चर्चा झाली ह्याचबरोबर पदाधिकार्यांनी देखील आपले अनुभव आवर्जून सांगितले. अल्पोपहाराने बैठकीचा शेवट झाला. एकंदरीत ह्या सर्व कथनातून सर्व तरुणांना निश्चित प्रेरणा मिळाली व प्रत्येकाची ह्या कार्यास ओढ अधिक वाढली आहे. ह्याबरोबरीनेच सर्वांना आव्हान आहे की जास्तीतजास्त प्रमाणात ह्या कार्यास प्रत्येकाने जोडले जावे व इच्छुकांनी पुढील नियोजित कार्यक्रमास जरूर उपस्थित राहावे.

– पद्मेश कुलकर्णी

एक पितृतुल्य व्यक्तिमत्व - सदाशिवराव देवधर

श्री. विठ्ठल रखुमाईच्या सानिध्यात नांदणाऱ्या, बहरणाऱ्या पंढरपुरात जन्म घेण्याचा भाग्ययोग लाभलेले सदाशिवराव हे एक संघक्रमीच. राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाच्या स्पर्शने समाज भक्तीचे संस्कार मिळाले आणि विद्यार्थी परिषदेमधील सहभागाने ज्यांना राष्ट्रशक्ती उभारणीच्या कामाचे कोंदण प्राप्त झाले असे सदाशिवराव... प्रदीर्घकाळ अखिल भारतीय विद्यार्थी परिषद आणि त्यानंतर दीर्घकाळ वनवासी कल्याण आश्रमाच्या कामात सदाशिवराव पूर्णवेळ सक्रीय राहिले. नेमकेपणाने सांगायचं तर १९७२ ते १९९९ असा २८ वर्षांचा काळ हा विद्यार्थी परिषदेत तर १९९९ पासून गेली २१ वर्षे वनवासी कल्याण आश्रमात पूर्णवेळ म्हणून काम करत असलेले, आपल्या सगळ्याना पितृतुल्य असे सदाशिवराव...

प्रचारक किंवा पूर्णवेळ कार्यकर्त्याचे जीवन म्हणजे चैरैवेटी - चैरैवेटीचा सतत जप. नियोजित क्षेत्रात अखंड प्रवास करणे, माणसे हेरणे, जोडणे आणि २४ तास संघटन मंत्राचा जप करणे... सदाशिवराव देवधरांसारख्या पूर्णवेळ कार्यकर्त्यानी या परंपरेचे निष्ठेने आचरण केले. नियोजित परंतु अखंड प्रवास आणि त्याद्वारे संघटनेचा प्रसार, विस्तार हा त्यांच्या कामाचा हेतू आणि प्रमुख घटक राहिला. गावोगावच्या अनेक तरुण विद्यार्थी - विद्यार्थिनींशी संपर्क, त्यांना कामात दाखल करून घेणे, विशिष्ट संस्कार सूत्रांच्या चौकटीत त्यांना समाविष्ट करणे आणि त्या मुशीत त्यांच्यातील सामाजिक कार्यकर्त्याच्या व्यक्तिमत्वाला आकार मिळवून देण्यात त्यांना सहाय्य करणे हे सदाशिवरावांचे मुख्य काम. त्या अर्थाचे त्यांचे आपल्या सगळ्यांना आलेले अनुभव समानच असतील. आपल्या-त्यांच्या संवादातून कितीतरी गोष्टी आपण नकळत शिकत गेलो. वेळेचे नियोजन, परिषदेचे काम, अभ्यास आणि घर याचा समतोल. कार्यकर्ता हा आपला मित्र होईल असा प्रयत्न, गुणांचे horizontal व दोषांचे vertical प्रसारण व्हायला हवे याचे संस्कार, समाजाचा पैसा वापरताना करावयाची काटकसर... आणि काय काय. प्रत्येकजण त्यात भर घालू शकेल एवढा खजिना आहे. बोलतांना ते नेहमी म्हणत की यंत्रमानव बनवू शकणाऱ्या अनेक एजन्सी, महाविद्यालये आहेत पण 'माणसू' घडविणारे विद्यापीठ, संस्कारपीठ मात्र शोधावे लागते.

त्यांच्या पत्रलेखनाची तर कायमच चेष्टा होई, पंधरा

पैशाच्या पोस्टकार्डवर पन्नास पैशाचा मजकूर.. पण एवढा प्रचंड पत्रप्रपर्यंत तेच करू जाणे. अफाट संपर्क... भेटीगाठींबोरोबरच पत्रसंपर्क हजारो कार्यकर्त्यांशी त्यांनी केला. या माध्यमातून ते घरांपर्यंत पोचले. त्यांची काही निवडक पत्र संकलित केलेले पुस्तक नुकतेच प्रकाशित झालेय. सानंद सकुशल. ह्या नावाचे आणि पत्रांचीही विशिष्ट भाषा आहे. एका पूर्णवेळ कार्यकर्तीला लिहिलेल्या पत्रात ते म्हणतात, मी एक उपकरण आहे हे ध्यानी असावे. मी या ध्येयाकडे चालत राहाणाऱ्या दिंडीतला एक यात्रिक आहे हे लक्षात घ्यायला हवं. शिखरावर चूल्यांनी गेलेल्याच्या देखील कमरेस दोर आहे, व तो इतरांनी सांभाळलेला आहे हे ध्यानी घ्यायचं, म्हणजे मग मोठेपणा व संकुचितपणा संपून जातो. त्यांचे प्रत्येक पत्र म्हणजे एक चिंतनिकाच असेल.

आणीबाणीच्या संघर्षमय काळात संघ, जनसंघ, विद्यार्थी परिषद इत्यादी संघटनांचे काम अत्यंत जोखमीचे आणि जटिल बनले होते. जवळजवळ सगळे प्रमुख कार्यकर्ते गजाआड होते. जे बाहेर होते त्यांच्यावर गुप्त पोलिसांची कडक पाळत होती. अशावेळी कार्यकर्त्यांचे मनोबल टिकवणे, हिंमतीने कार्यरत राहाण्यासाठी त्यांना प्रेरित करणे, त्यासाठी छोट्या-मोठ्या बैठकी कौशल्याने आयोजित करणे, माहितीचे आदान-प्रदान तुरंगातल्या कार्यकर्त्यांपर्यंत करीत राहाणे, बंदिस्त कार्यकर्त्यांच्या कुटुंबियांशी संपर्क या सगळ्या व्यापाबरोबर सत्याग्रहासारख्या प्रत्यक्ष संघर्षाच्या कार्यक्रमांचे संघटन करणे, याप्रकारचा कामाचा व्याप, भूमिगत राहनू संचार करणारे कार्यकर्ते त्याकाळात सांभाळत होते. सदाशिवराव त्या कार्यकर्ता समूहातले महाराष्ट्रातील एक प्रमुख घटक होते. १९७७ मध्ये आणीबाणी उठली. निवडणुका झाल्या. विद्यार्थी परिषदेने प्रथमच एका राजकीय पक्षाच्या समर्थनाची अधिकृत भूमिका धारण केली. मात्र निवडणुकांच्या नंतर परिषद पुन्हा आपल्या मूळ सैद्धांतिक भूमिकेनुसार पक्षीय राजकारणापासून अलिस होत आपल्या नियत कामात गुंतली. ही सारी प्रक्रिया प्रत्यक्ष घडवणे अतिशय कष्टाचे होते. सत्ताकारणात प्रत्यक्ष सहभागी न होण्याचे निर्देश कार्यकर्त्यांना पटवून, त्यांची योग्य समजूत निर्माण करणे हे अवघड तर होतेच, त्यातूनही कसोटी होती ती सत्तेच्या अगदी निकट पोहोचेपर्यंत सक्रिय राहिलेल्या

कार्यकर्त्याना पुन्हा संघटनेच्या कामासाठी प्रवृत्त करण्याची. सदाशिवराव याही प्रक्रियेमध्ये प्रमुखपणे सहभागी होते. सतत संपर्क, पत्र यातून त्यांनी हे घडवले.

पुढील बाबीस वर्षे सदाशिवराव विद्यार्थी परिषदेच्या रचनेत महाराष्ट्र, विर्भ, गुजरात व गोवा म्हणजेच पश्चिमांचल क्षेत्राचे संघटन मंत्री या नात्याने अखंड प्रवास करीत होते. पुढे काही काळ अखिल भारतीय सहसंघटनमंत्री म्हणूनही त्यांनी जबाबदारी सांभाळली. या प्रदीर्घ आणि अतिशय महत्वपूर्ण काळात परिषदेत रुजवली गेलेली कार्यशैली म्हणजे कार्यक्रम-उपक्रम- आंदोलने यांचे आयोजन व त्याबोरच राष्ट्रकृतीचे जागरण... विद्यार्थींदेशेत, किशोरावस्थेत संयमी आणि जिद्दीचा असा कार्यकर्त्याचा संच निर्माण करणे अर्थातच कष्टकारक आहे. एकीकडे आंदोलनाच्या दृढतेसाठी आवश्यक असणारी झुंजार प्रवृत्ती आणि आक्रमकता तर दुसऱ्या बाजूला रचनात्मक दृष्टिकोन साठी आवश्यक असणारे संयम, चिकाटी... यातील समतोल नीट सांभाळला जाण ही बाब एकापरीने कसरतच आहे, परंतु परिषदेच्या आजवरच्या वाटचालीत हा समतोल टिकवला गेला आहे आणि त्या कामी महत्वपूर्ण भूमिका बजावणाऱ्या धुरंधर कार्यकर्त्याच्या यादीत सदाशिवराव यांचे नाव अग्रक्रमाने लिहिले गेले आहे.

विद्यार्थी परिषदेचे काम अत्यंत जबाबदारीने आणि विचारपूर्वक करण्याच्या सदाशिवरावांचे परिषदेच्या जडणगडणीत आणि एकूण संघ परिवारात योगदान फार महत्वपूर्ण आहे. केंद्रीय पातळीवर त्यांच्याकडे जी कामे सोपविली होती त्या ठळक दोन पैलूंचा उल्लेख येथे करावा लागेल. एक म्हणजे परिषदेच्या संघटनेतील पूर्णवेळ कार्यकर्ता ही रचना आणि दुसरी म्हणजे महिलांचा म्हणजेच विद्यार्थींचा कामातील सहभाग... शिक्षण संपल्यावर नंतर काही वेळ पूर्णवेळ समाजकार्याला देण्याच्या भावनेतून कार्यकर्ते प्रवृत्त होतात. त्यांच्या व्यक्ती विकासातला हा एक प्रमुख टप्पा आहे अशी परिषदेची धारणा आहे. मात्र कार्यकर्ता आणि माणूस या नात्याने त्यांच्या प्रेरणा शुद्ध राहाव्यात आणि त्यांच्या व्यक्तिमत्वाचा, मानसिकतेचा विकास योग्य पद्धतीने व उचित दिशेने होत राहावा याकडे कटाक्ष ठेवण्याची काळजी घेतली जात असते. त्यादृष्टीने कार्यकर्त्याचे निरीक्षण, त्याला मार्गदर्शन आणि आवश्यक तेंव्हा हल्लवारपणे त्याची दुरुस्ती (इंटर्नल करेकटीव्ह) या

प्रक्रियेचा वैशिष्ट्यपूर्ण अवलंब परिषदेत आवर्जन केला जात असतो. आणि संघटन मंत्री या नात्याने नियमित प्रवास करण्याच्या सदाशिवराव देवधर यांची या बाबतीत महत्वपूर्ण भूमिका असे. या संदर्भात अखिल भारतीय स्तरावरही त्याचा सहभाग अपेक्षिला जात होता. विशेषत: पश्चिमांचल क्षेत्रात पूर्णवेळ कार्यकर्त्यांच्या प्रशिक्षण वर्गाची योजना, प्रदेश संघटन मंत्री वर्गाची योजना, या वर्गातील चर्चा विषय, त्याची पूर्वतयारी, प्रारूपे तयार करणे या कामात त्यांचा प्रमुख सहभाग असे. अशा वर्गांच्या निमित्ताने माननीय मदनजी ही त्यांच्या बरोबर प्रवासात असत. अनेकदा हे वर्ग नागपूरातच होत.

जागोजागाच्या परिषद कार्यात महाविद्यालयीन विद्यार्थींचा सहभाग स्वाभाविकपणे राहात आला आहे. मात्र महिलांच्या अशा सार्वजनिक वावराच्या आणि त्याला मिळाऱ्याच्या मान्यतेच्या संदर्भात वेगवेगळ्या प्रदेशांमध्ये स्थिती वेगवेगळी होती. त्यामुळे कामाच्या या पैलूकडे विशेष लक्ष पुरविष्णाची आवश्यकता होती. अखिल भारतीय स्तरावर माननीय सदाशिवरावांकडे ही कामाची जबाबदारी आली. विद्यार्थींचे काम वाढवण्यासाठी विविध योजना, कार्यक्रम, त्याची रचना, प्रवास हे सारे सदाशिवराव त्यांच्या संघटनात्मक कामाबोरबोरच करत असत. विद्यार्थींप्रमाणे विद्यार्थींही पूर्णवेळ काम करण्याची अत्यंत स्वस्थ आणि स्वाभाविक परंपरा आता परिषदेत स्थिर झाली आहे. मात्र तिचा प्रांगंभ करताना आवश्यक त्या स्तरावर संवाद घडवून, सावधगिरीने, संयमाने परंतु नेटाने पाठ्युरावा करत, अडचणीतून शांतपणे मार्ग काढत, पूर्ण केलेल्या प्रक्रियेत सदाशिवराव देवधर यांचा सहभाग विलक्षण राहिलेला आहे. केवळ विद्यार्थीं परिषदेतच नव्हे तर राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघातही या म्हणजे महिलांच्या कामाविषयी निकोप आणि प्रगत दृष्टिकोन रुजवण्याच्या कामीही सदाशिवरावांचा पुढाकार निमित्त ठरला आहे. देशभरात सर्व प्रांतात आज विद्यार्थींचे काम अग्रेसर आहे. नव्हे आज परिषदेची महामंत्री देखील विद्यार्थींनी आहे. हे मोठे यशस्वी म्हणायला हवं.

१९९९ सालापासून त्यांची योजना वनवासी कल्याण आश्रमाच्या संघटनात्मक कामात करण्यात आली. संघ परिवारात अशा बदलांची एक स्वाभाविक प्रक्रिया आहे. व्यक्तिगत स्तरावर तसेच संघटनात्मक पातळीवरही साचलेपणा, तोचतोपणा येऊ न देण्यासाठी आणि केलेल्या

कामाचा प्रदीर्घ अनुभव, त्याचा उपयोग व्यापक प्रमाणात होण्यासाठी अशा योजना केल्या जातात. परंतु अशा प्रकारचा सांधाबदल सोपा नसतो. देवधर यांच्या बाबतीतही तो सहजसोपा नव्हता. सलग २८ वर्षे अखिल भारतीय विद्यार्थी परिषदेतील अत्यंत तन्मय अशा त्यांच्या सहभागाने नंतर वनवासी कल्याण आश्रमातील कार्यकर्ता, कार्यशैली, पद्धती, प्रतिसाद या सार्यांचा बाबींमध्ये झालेला बदल स्वीकारणे त्यांना जड गेलं. हा सगळा प्रदेश सदाशिवरावांसाठी नवीन होता. विद्यार्थी परिषदेच्या कार्यपद्धती मधील काही उपयुक्त प्रयोग त्यांनी कल्याण आश्रमातही रुजवले. दरवर्षी अभ्यास वर्ग, टीम रचनेचा व्यवहार, जनजाती बांधव कार्यकर्त्यांकडे प्रमुखपणा देण्याचा कटाक्ष इत्यादी..

गेल्या काही दिवसांपासून वय आणि प्रकृती त्यातून निसर्गत: निर्माण झालेल्या काही मर्यादांमुळे सदाशिवराव धकाधकीच्या आणि दगदीच्या दिनक्रमापासून काहीसे मुक्त झाले आहेत. विद्यार्थी परिषदेच्या कामात असताना ऐकलेली unininvolved attachment या मानसिक

अवस्थेचे प्रत्यंतर त्यांच्या सध्याच्या जीवन व्यवहाराकडे पाहताना येते. दैनंदिन कामापासून आलिस परंतु सामाजिक चिंतनात मात्र सदैव मग्न. अशी त्यांची सध्याची स्थिती आहे. या चिंतनाला देखील ते कागदावर उतरवतात. टिप्पणे, प्रारूप तयार करतात आणि ते योग्य व्यक्तींकडे प्रसारित देखील करतात.

आपलं जगणं साधं असावं, स्वदेशीचा आग्रह असावा. आपला खर्च संतुलित असावा. आणि सर्वात महत्वाचं म्हणजे आपल्या राष्ट्रवादाची प्रखरता किंचितही कमी होऊ नये. हे सारे आपण ज्यांच्याकडून शिकलो ते सदाशिवराव आता देशभारातील असंख्य नातवंडांचे 'देवधर' आजोबा आहेत. म्हणून वाटतं की ज्यांनी आपल्या जीवनाला योग्य दिशा देण्याचा प्रयत्न केला त्यांचा स्नेह आणि आशीर्वाद सदैव मिळत राहो. त्यासाठी मा. सदाशिवराव देवधर यांच्या दीर्घ व आरोग्यपूर्ण आयुष्यासाठी ईश्वराकडे प्रार्थना करते.

– अलका करमरकर
ठाणे

आवाहन

सप्रेम नमस्कार! अयोध्या मध्ये राम मंदिराचे बांधकाम चालू झाले असून त्यासाठी संपूर्ण देशात निधी संकलनाचे काम सुरु झालेले आहे रामजन्मभूमी तीर्थक्षेत्र या नावाने ट्रस्ट स्थापन झाला आहे. देशातील प्रत्येक भारतीयाचा अयोध्येमध्ये बनणाऱ्या रामजन्मभूमी मंदिरात सहयोग असावा या हेतूने प्रत्येक भारतीयांकडून असे योगदान यावे अशी संकल्पना या मागे आहे. आपण मनापासून यथाशक्ती धनदान करावे ही नम्र विनंती.

राम मंदिरासाठी लोकवर्गणी का?

* सरकारचा पैसा नाही कारण तो पैसा जनतेला सोरीसुविधा, संरक्षण आदी बाबी पुरवण्यासाठी असतो

* अनेक खाजगी संस्था संपूर्ण मंदिराचा खर्च करण्यास तयार होत्या. पण त्यांच्या मार्फत करून घेतलं तर मंदिर त्यांच्या नावासोबत जोडलं जातं. प्रभू श्रीराम हे अखिल भारताचे वंदनीय पुरुष आहेत, त्यामुळे त्यांच्या मंदिराचं नाव इतर कोणाशीही जोडलं जाऊ नये म्हणून उदा. अलीबागचं बिर्ला मंदिर.

* स्वामी विवेकानंद शीला स्मारकासाठी लोक जनजागृती करून, १ रुपया सर्वांनी स्वखुशीने देऊन, स्मारक उभारलं होत. आजच्या युवा पिढीच भाग्य आहे की ते जरी कारसेवेला गेले नव्हते, तरी प्रभू श्रीराम मंदिरासाठी ते ही खारीचा वाटा उचलणार आहेत.

* उत्तर-अयोध्येत भव्य श्रीराममंदिर सर्व समाजाच्या सहभागातून निर्माण करायचे आहे. ते राष्ट्रमंदिर आहे. हिंदूंच्या अत्यंत जिळ्हाल्याचा हा विषय आहे. कुणा एकाच्या देणगीतून ते तयार करावयाचे नाही. तुमचाही खारीचा वाटा लाख मोलाचा आहे. संपूर्ण देशातील जनतेच्या ऐक्याचे ते प्रतिक आहे. जगाचे लक्ष ह्याकडे आहे. देशातील एखादी गर्भश्रीमंत व्यक्तीही ठरवले तर सर्व खर्च उचलू शकते.पण तसे नको आहे. हे मंदिर सामान्य जनतेच्या मदतीनेच उभे करायचे आहे.

अयोध्येचे राम मंदिर जगाची राजधानी बनेल

– स्वामी गोविंद देव गिरी महाराज

स्मार्ट अभ्यासिका

वनवासी कल्याण आश्रम तालुका सुरगाणा, जिल्हा नाशिक (३७५ किमी. पुण्याहून) गुही येथे ४ स्मार्ट अभ्यासिका, मा. श्री. सुधीरजी पाठक, राष्ट्रीय सरचिटणीस, पश्चिम क्षेत्र भारत विकास परिषद याचे हस्ते प्रदान करण्यात आल्या. त्यावेळी त्याच शाळेतील विद्यार्थ्यांच्या हस्ते स्मार्ट अभ्यासिका

प्रकल्प उद्घाटन झाले. तिथे आता ९वी व १०वी ची मुळे आणि मुली आहेत. मुलांना २ अभ्यासिका व मुलींसाठी २ अभ्यासिका प्रदान करण्यात आल्या. अकोले आणि कनाशी येथील छात्रावासात सुद्धा स्मार्ट अभ्यासिका प्रदान करण्यात आल्या.

VANVASI KALYAN ASHRAM, PUNE

MANGAON	Sr. No.	Name of Villages	Sr. no. Android box	Sr. no. Monitor	
22/12/20	1	MALE TaL-MULSHI	681DEF04DE6C	C154H20190901192	
	2	Uttekhel Tal - Mangaon	681DEF04DE49	2010082100	
	3	Uttekhel Tal - Mangaon	681DEF04DEF8	2010082097	
	4	Uttekhel Tal - Mangaon	681DEF04E2E8	2010082096	
	5	Uttekhel Tal - Mangaon	5E2718F425EC	2010082650	
	6	Mhasala Tal- Mangaon	5E2718F426E0	2010082098	
	7	Thamini Tal- Mulshi	681DEF04D406	2010082099	LETTER NAHI
NASHIK	Sr. No.	Name of Villages	Sr. no. Android box	Sr. no. Monitor	
16-17/01/2021	8	Akole	5E2718F4251F	2010051516	
	9	Kanashi Tal - Kalwan	5E2718F424D0	2010081817	
	10	Guhi Tal- Surgana	5E2718F4255E	2010082036	
	11	Guhi Tal- Surgana	5E2718F424AA	2010082037	
	12	Guhi Tal- Surgana	5E2718F424CC	2010082038	
	13	Guhi Tal- Surgana	5E2718F426C2	2010082039	
	14	Guhi Tal- Surgana	5E2718F42575	2010082040	Ragatvir
	15	NASIK Tal-Nasik	5E2718F424A6	2010081818	Harsul
	16		5E2718F4255B	2010081817	
	17		5E2718F42521	2010081817	

कै. भास्करराव कळंबी

एक बार मेरा मुंबई कार्यालय जाना हुआ। वहा पहुंचेपर पता चला की भास्कररावजी कही प्रवास जाने की तैयारी कर रहे हैं। मैंने सहज पृच्छा की, नागालॅड में कोई कार्यक्रम है? भास्कररावजीने कहा, एक कार्यकर्ता को मिलने जा रहा हूँ। केरल से कोई कार्यकर्ता नागालॅड जाकर काम कर रहा हो, तो उसे मिलने जाना भी तो कल्याण आश्रम का काम ही है ना?

केवळ एक कार्यकर्ता को मिलने भास्कररावजी मुंबईसे नागालॅड जा रहे हैं, यह बात 'संगठन में कार्यकर्ता महत्वपूर्ण है' इस बात को समझाने के लिये पर्याप्त है। राष्ट्रीय सौर दिनांक पौष २१, युगाब्द ५१२२ अर्थात् १२ जनवरीको जनजाती कल्याण आश्रम के द्वितीय संगठन मंत्री स्व. भास्कररावजी कळंबी के स्मृती दिनपर शत शत नमन !!!

– प्रमोदजी पेठकर (दिल्ली)

प्रांत महिला बौद्धिक वर्ग

महिला प्रांत बौद्धिक वर्गाचे १७ वे सत्र दिनांक ७ डिसेंबर २०२० रोजी वैद्य सौ.सोनालीताई काळे यांनी घेतले. त्या टिळक आयुर्वेद महाविद्यालय, पुणे येथे अध्यापन करत आहेत, तसेच त्यांचा स्वतःचा 'स्वास्थ्य संजीवनी' हा दवाखाना आहे. त्यांनी 'प्रवासी कार्यकर्ता आणि आयुर्वेद' या विषयावर मार्गदर्शन केले.

धर्मार्थ काम मोक्षाणाम आरोग्यमूलमुत्तममं या श्लोकाने सुरुवात करून त्या पुढे म्हणाल्या, धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष हे आयुष्याचे चार पॉज आहेत. आपले आरोग्य, स्वास्थ्य उत्तम असेल तर आपण फिट राहून कुटुंबाचे, समाजाचे आरोग्य चांगले राखू शकतो, आपली कुटुंब, समाज मानवता या प्रती जी जबाबदारी असते ती आपण पूर्ण क्षमतेने पेटू शकतो. चांगल्या आरोग्यासाठी रोज ब्राह्म मुहूर्तावर ५० मिनिटांचा व्यायाम केला पाहिजे. आपल्या कपाळावर घाम येणे म्हणजेच योग्य व्यायाम होणे होय. ध्यान धारणा, प्राणायाम, सूर्य नमस्कार हे आपल्या शक्तिप्रमाणे वयानुसार करावे.

आपल्या शरीरामध्ये अनेक धातू असतात, जसे वात, पित्त, कफ. हे जर वाढले तर वेगवेगळे आजार निर्माण होतात. त्यातून शारीरिक व्याधी उत्पन्न होतात. आयुर्वेदानुसार आपली दिनचर्या असावी. रोज शरीराला तिळाचे तेल लावून अभ्यंग स्नान करावे. नंतर व्यायाम करावा, तसेच पच ज्ञानेंद्रिये, आत्मा, मन प्रसन्न स्थितीमध्ये असणे खूप महत्वाचे आहे. सध्या जाहिरातींचे पेव फुटले आहे. त्याकडे लक्ष न देता आपल्या जवळील वस्तूंचा वापर करून आपले आरोग्य स्वरूप ठेवावे. उदा. अनेक प्रकारचे साबण न वापरता घरातील डाळीचे पीठ वापरून सुध्दा आपण आपला चेहरा सुंदर ठेवू शकतो. तसेच धान्ये सुध्दा निसर्गातील मिळणारी वापरावीत. जेवढे निसर्गाजवळ जाता येईल तेवढे जावे.

प्रत्येक व्यक्तिसाठी ६ ते ८ तास झोप घेणे आवश्यक आहे, परंतु वयपरत्वे त्यात बदल होऊ शकतो. आहारामध्ये ६ रस आपल्या जेवणात असावे. जेवण हे मांडी घालून बसूनच करावे. ते अन्नाचे पचन होण्याच्या दृष्टीने खूप चांगले आहे. यात आधुनिकीकरण झाले

आहे, परंतु पाश्चात्य संस्कृतीचा विचार करणे योग्य नाही.

कामाच्या निमित्ताने प्रत्येक व्यक्तीला प्रवास हा करावा लागतो. एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी जाताना योग्य काळजी घेतली पाहिजे. अश्या वेळी आयुर्वेदाचा आधार घेतला तर आपले स्वास्थ्य चांगले राहाते. जेवणानंतर लगेच प्रवास करू नये, तसेच प्रवासात आपले डोके, कान झाकले जातील याकडे लक्ष दिले पाहिजे. रुमाल, स्कार्फ या सारखे गरम कपडे वापरावे, तसेच कानांत कापूस घालावा. प्रवासात चहा, कॉफी सारखे पेय कमी घ्यावे, त्याने आपला अग्री मंदावतो. ज्यांना वारंवार प्रवास करावा लागतो त्यांनी तळलेले पदार्थ कमी खावे तसेच पाणी उकळलेले पिणे योग्य आहे. त्या पाण्यात सुंठ असावी, तसेच जिरे, खडीसाखर, आवळा सुपारी, वेखंड चूर्ण याचा वापर करावा. अति उंचीचा प्रवास असेल तर भीमसेनी कापूर जवळ ठेवावा, त्याचा उपयोग श्वास घेणे सुखावह होण्यासाठी होतो. जंगलातील प्रवास असेल तर आपल्याबरोबर हळद, चहापूळ, सैंधव मीठ ठेवावे, ज्याचा उपयोग खरच्टणे व जळवांसाठी करता येतो. क्रतनुसार प्रत्येकांनी काळजी घ्यावी. प्रवासी कार्यकर्ता हा कर्मयोगी असावा. त्याने आपल्याजवळ सामान कमीत कमी ठेवावे. त्यामुळे त्याचा प्रवास सुखकर होतो व शरीरसंपत्ती जतन करण्यासाठी स्वास्थ्य टिकवणे सुलभ होते. वयाच्या ६० च्या पुढे प्रवास कमी करावा.

प्रांत महिला बौद्धिक वर्गाचे १८ वे सत्र १४ डिसेंबर २०२० रोजी श्री. नंद्रेजी पेंडसे, जिल्हा संपर्क प्रमुख, जनजाती कल्याण आश्रम, महाराष्ट्र, पुणे यांनी घेतले. लव्ह जिहाद या विषयावर त्यांनी मार्गदर्शन केले. त्यांनी सुरुवातीपासून चाललेल्या महिला बौद्धिक वर्गाच्या उपक्रमाचे अभिनंदन केले.

लव्ह हा इंग्रजी शब्द आहे व जिहाद हा अरबी शब्द आहे. जिहाद याचा अर्थ प्रयत्नांची पराकाष्ठा करून धर्मासाठी केलेलं युद्ध होय. येथे त्यांनी महम्मद पैगंबराचे उदाहरण दिले आहे. मकेच्या मंदिरामध्ये जेव्हा धर्म युद्ध झाले व इस्लाम धर्म आला. तो सर्वांवर लादण्यात आला. तिथून हा जिहाद सुरु झाला.

हा समाज अल्पसंख्यांक आहे, तो हळूहळू वाढविण्यासाठी त्यांची कारस्थाने सुरु झाली. त्यातील एक भाग म्हणजे लव्ह जिहाद होय. हा लव्ह जिहाद कोणाबरोबर करायचा, तर ख्रियांबरोबर. निसर्गने नव निर्मितीची क्षमता स्त्रीला दिली आहे. यात नुकत्याच बयात आलेल्या मुली, कॉलेज मध्ये जाणाऱ्या मुली, ज्यांची लागणे झाली आहेत अश्या ख्रियांवरही हा लव्ह जिहाद केला जातो. या मुलींचा उपयोग फक्त त्यांच्या धर्माची लोकसंख्या वाढविण्यासाठी केला जातो. मात्र नंतर त्यांचे हाल होतात व जीवन उद्घस्त होते. दर वर्षी पुण्यामधून साधारणपणे २५० मुली या मागणि जातात. तसेच इतर शहरातूनही जातात. हे थांबविले पाहिजे. अगदी आपल्या घराच्या उंबरठऱ्यावर, शेजारी, जवळपास हे घडते आहे. त्यांनी लिहिलेल्या आपल्या ‘धुंद’ ह्या पुस्तकात याविषयीची खूप माहिती आहे. ते सर्वांनी वाचावे असेही सांगितले.

आता हे घडते कसे? मुस्लीम युवकांना आपल्या समाजाची लोकसंख्या वाढविण्याच्या उद्देशाने लव्ह जिहादचे प्रशिक्षण दिले जाते. अन्य समाजातील मुली कश्या आहेत, त्या कशाला भुलतात हे पाहायचे व त्या पद्धतीने त्यांना वश करायचे. त्यांना मोबाईल देणे, खर्चासाठी पैसे देणे, तसेच त्यांना टू व्हीलर वरून फिरवणे इ. साठी या युवकांना पैशाच्या स्वरूपात बक्षीस दिले जाते व मदतही केली जाते. कॉलेजातील मुली अश्या गोष्टींच्या मोहात पडतात व लव्ह जिहादच्या बळी ठरतात. अनेक अभिनेत्रींची अशी उदाहरणे आहेत. केवळ त्यांच्या धर्मातील लोकसंख्या वाढवणे हाच उद्देश असतो. एखादी लग्न झालेली स्त्री सुधृदा याला बळी पडते, कारण घरात सुसंवाद नसतो. म्हणून पालकांनी जागरूक राहाणे आवश्यक आहे. धर्मातील फरक समजावून सांगणे, समुपदेशन करणे. शिवाजी महाराजांपासून हेगडेवारांपर्यंत हिंदू धर्म टिकवला आहे. आपल्यालाही हे सर्व करावे लागेल असे सांगितले. उत्तर प्रदेश सरकारने असे विवाह होऊन धर्मातर होऊ नये म्हणून एक कायदा केला आहे. खूप छान व सविस्तर माहिती दिली.

प्रांत महिला बौद्धिक वर्गाचे १९ वे सत्र २१ डिसेंबर २०२० रोजी सौ. वैशाली दिनकर देशपांडे, एम.ए. (पत्रकारिता), ज.क.आ. महिला सहप्रमुख, यांनी

आपले विचार मांडले. आपण कोरोना काळातही सकारात्मक दृष्टीकोन ठेवून महिला कार्य चालू ठेवले. हे सर्व महिला विकास आयामातच मोडते. महिला आयाम हा संघटन श्रेणीत येणारा आहे. आपले काम तीन श्रेणीत चालते. सेवा श्रेणी, संघटन श्रेणी आणि जागरण श्रेणी. असा कोणताही आयाम नाही आहे जिथे महिला नाहीत. मातृशक्तीचे महत्व पटवून देताना त्यांनी उषा ते निशा ह्या एक व्हिडीओचे उदाहरण देऊन सांगितले की त्यात सकाळी उठल्यापासून ते रात्री झोपेपर्यंतच्या प्रवासात सर्व रूपे महिलांचीच आहेत. स्त्री असो व पुरुष, सर्वांना यातून जावेच लागते.

पुराणकाळापासून स्त्री ही स्वतंत्र विचार करणारी आहे. सर्व क्रूषीपत्ती, प्रातःस्मरणीय अशा सीता, तारा, मंदोदरी अशा सर्व ख्रिया आदर्श व मनामध्ये स्फुलिंग जागविणाऱ्या आहेत. जिजाबाईंचे मातृत्व म्हणून, धर्मरूप कर्तृत्व म्हणून अहिल्यादेवी, तर नैतृत्व म्हणून झाशीची राणी ही व्यक्तिमत्वे अजरामर झाली. तसेच भगवान बिरसा मुंडा यांची आई तिलकम्मा हिनेही इंग्रजांविरुद्ध लढा देण्यासाठी बिरसा मुंडाच्या मनात स्फुलिंग जागृत केले. तसेच संत महिला, राजकारणातील दिंगज सुषमा स्वराज, आपल्या आत्ताच्या अर्थमंत्री सीतारामन यांची उदाहरणे देऊन त्या म्हणाऱ्या की स्त्री ही मुळातच शक्तीचे स्वरूप आहे.

आपल्या भारतात बारा करोड वनवासी समाज आहे. त्यातही सक्षम महिला आहेत. ईश्वराने महिलांना सुंदर निर्माण केले आहे. ख्रिया साध्या, सोशीक, सहनशील असतात. त्यांच्यावर अत्याचार केले जातात. त्यांचे शोषण केले जाते. वनवासी क्षेत्रात आईवडील कामावर गेल्यावर घरात मुले व वृद्ध उरतात. त्यांच्या आठ-दहा वर्षांच्या मुली असतात. त्या आपल्या भावंडांचा सांभाळ करतात व वृद्धांची सेवा! जन्मजात नटण्याची आवड असणाऱ्या या मुली दारावर आलेल्या मोहाला बळी पडतात. स्वस्त व कमी दर्जाचे सौंदर्य प्रसाधन वापरून त्यांना नको त्या आजारांना बळी पडावे लागते. या मुलींना चुकीच्या पद्धतीने वाईट मार्गला लावले जाते. ह्याला कारण या भागात असणारी आरोग्य, शिक्षाविषयीची अनास्था! त्यातून लव्ह जिहाद सारखी प्रकरणे घडतात. ख्रिश्चन मिशनरी धर्मातराचा घाट घालतात. या मुलींमध्ये असेलेले फिल्मी दुनियेचे

आकर्षण त्यांना अत्याचार, अन्याय, दारिद्र्य भोगण्यास कारण ठरते. प्रलोभने दाखवून त्यांना शहरात आणले जाते, तेथून त्यांच्या दुर्दैवाला सुरुवात होते.

जादूटोणा, करणी, काळी जादू यावर वनवासी लोकांचा विश्वास आहे. डॉक्टर दोनिंग सारख्या शिकलेल्या महिला यातून सुटलेल्या नाहीत. बहुपत्नीत्व, बालविवाह या समस्या या क्षेत्रात आहेत. महाराष्ट्रात एकूण ४२ जनजाती आहेत. त्यांचा सर्वांगीण विकास होण्यासाठी आपण काम करतो. शिक्षण, संस्कार व स्वास्थ्य या तीन गोष्टीना आपण महत्व दिले पाहिजे. त्यासाठी महिला समिती बनवावी लागेल. नियमित बैठका होऊन महिलांना स्वतःहून त्या कामात यावेसे वाटले पाहिजे. या कामात टिकवून ठेवता आलं पाहिजे. माझी समाजात वनवासी कल्याण आश्रम कार्यकर्ती अशी ओळख राहिली पाहिजे. सतत संपर्कात राहिले पाहिजे. संघटन वाढवायचे, उभे करायचं. जिल्हा पातळीवर विचार केला तर वनवासी महिलांना सक्रिय करून त्यांच्यातले गुण हेरून त्यांच्याकडून बालसंस्कार वर्ग किंवा सत्संगाचे काम करून घेता येईल. त्यांच्या पाड्यावर आपण राहून किंवा त्यांना दोन दिवस आपल्या घरी बोलावून सतत संपर्क ठेवला पाहिजे. त्यांना काही रोजगार मिळवून देऊ शकतो का ह्याचा विचार व्हावा. त्या वनवासी महिलांमधून नेतृत्व पुढे आणले पाहिजे असा प्रयत्न व्हायला हवा. वनवासी भागात सहली, महिला डॉक्टर इ. ची व्यवस्था करणे. त्या निमित्ताने वनवासी कुटुंबं आपल्याशी जोडले जातील. संघटन कलेचा इथे उपयोग होईल. छात्रावासातील पूर्व विद्यार्थिनींशी संपर्क साधला पाहिजे त्यांच्यासाठी असलेल्या योजनांची माहिती अभ्यास करून ती वनवासी लोकांपर्यंत पोचवता येईल. कल्पकता वापरून जास्तीत जास्त सक्रिय व्हावे, कार्य वाढले पाहिजे ही सदिच्छा! (नीला घुबे)

महिला प्रांत बौद्धिक वर्गाचे २०वे सत्र दिनांक २८ डिसेंबर २०२० रोजी ॲड. श्री. विनितजी महाजन, विश्व हिंदू परिषद विभाग मंत्री, यांनी घेतले. त्यांचा विषय होता श्री राम जन्मभूमी तीर्थक्षेत्र रचना आणि योजना. सर्वांना 'जय श्रीराम' संबोधून ते म्हणाले, जे स्वप्न घेऊन आपण आंदोलन केले त्याचा प्रत्यय आपण ५ ऑगस्ट २०२० रोजी याची देही याची डोळा अनुभवला व परीपूर्तीचा

आनंद घेतला. भूमिपूजनाच्या वेळी पंतप्रधान मा. नरेंद्र मोदीजींनी रामलळाच्या जन्मभूमीला साष्टांग दंडवत घातला व शीलाध्वज माथ्यावर धारण केला होता. त्या वेळी सरसंघचालक मा. मोहनजी भागवत ह्यांनी सांगितले की, भारताला आत्मनिर्भर होण्यासाठी आवश्यक असणारे आत्मभान या मंदिरामुळे सर्वांना प्राप्त होईल.

महिला प्रांतिक बौद्धिक वर्गाचे २१वे सत्र दिनांक ११ जानेवारी २०२१ रोजी मा. श्री. विजयराव नेने, कोकण व प.महाराष्ट्र नगरीय जनजाती प्रमुख, यांनी घेतले. त्यांचा विषय होता 'नगरीय जनजातीय कार्य'. ते म्हणाले की, वनवासी हे नोकरीच्या निमित्ताने शहराकडे आले. प्रथम ते आले तेव्हा पुण्यातील शनिवार वाड्यावरील युनियन जॅक उत्तरविला. कल्याण आश्रमाच्या वसतिगृहातील शिकलेले माजी विद्यार्थी हे वेगवेगळ्या शहरामध्ये मोठ्या पोस्टवर आहेत. कुणी कंपनीत तर कोणी सरकारी नोकरीत आहेत, त्यांच्याशी संपर्क ठेवून त्यांना नगर समितीमध्ये बैठकीला बोलावून कुटुंब जोडणे तसेच पारंपारिक संघटना तयार करण्यासाठी अनेकांना येथे घेतले पाहिजे. त्यात गुणवंत विद्यार्थ्यांच्या सत्काराचा कार्यक्रम घेणे व कौटुंबिक मेळावे घेऊन संघटन केले पाहिजे. शहरामध्ये जेथे जेथे कार्यालयात जनजातीचे लोक असतील अश्यांना एकत्र करून संघटीत करून कल्याण आश्रमाशी जोडावे, त्यांचे नेतृत्व पुढे आणावे, त्यांना निर्मल भावनेने व मानानेच जर बैठकीला बोलावले तर शहरातील जनजातीचे नेतृत्व पुढे येईल, त्यांना असेही म्हटले पाहिजे की तुम लढो, हम तुम्हारे साथ है।

यासाठी रानभाजी महोत्सव शहरात भरवले पाहिजेत. तसेच वसतिगृहातील विद्यार्थ्यांना दिवाळी सारख्या सणांसाठी आपल्याकडे बोलाविले पाहिजे. मुक्कामी ठेवून घेतले पाहिजे. तसेच या विद्यार्थ्यांना आपल्या जवळील प्रेक्षणीय स्थळे दाखवावीत, म्हणजे संस्कृतीची देवाणगेवण होईल. जनजातीमध्ये खूप नृत्य प्रकार आहेत. त्यातील एखाद्या नृत्य पथकाला आपण एखाद्या कार्यक्रमासाठी बोलावू शकतो. (मागे पूर्वांचलाचा एक ग्रुप आपल्याकडे आला होता.)

आपण शाळेत निधी संकलन करण्यास जातो तेव्हा तेथेही त्या विद्यार्थ्यांकडून शहरातील जनजातीच्या

लोकांची माहिती मिळू शकते व त्यांच्याशी आपण संपर्क करू शकतो. शहरामध्ये जनजातीचे अनेक विद्यार्थी MPSC, UPSC अथवा इतर उच्च शिक्षण घेण्यासाठी आलेले असतात. त्यांचाशी संपर्क साधून त्यांचा सहभाग आपल्या कामात घेऊन आपल्या कामाला उठाव येऊ शकतो.

‘आदिवासी क्रांती दिनाच्या’ निमित्ताने जनजाती क्रांतिकारकांचा कार्यक्रम करावा. त्यातूनही इतरांना क्रांतिकारकांची खूप माहिती मिळू शकते. असे कार्यक्रम ३ ते ४ महिन्यांतून करावेत. तसेच हे कार्यक्रम त्यांच्या भागात जाऊन करावेत, त्यासाठी सौ. प्रमिला इदे यांचे

सहकार्य घ्यावे. जसे आपण आपल्या बनयात्रा काढतो, तश्या जानाजातींच्याही सहली काढून आपण केले काम त्यांना दाखवावे. यातून त्यांनाही कळेल व तेही या कामासाठी जोडले जातील.

विजयराव नेने यांनी उपक्रम, संपर्क आणि संस्कार या माध्यमात्रून काम कसे करता येईल हे सर्व सोप्या पद्धतीने सांगितले. सत्राच्या शेवटी त्यांनी रामरंदिराच्या निमित्ताने राष्ट्रमंदिर उभारण्याचे कामी सर्वजण सहभागी होऊया असे आवाहन केले.

- उषा भालेराव

आदरणीय सावित्रीबाई फुले यांना प्रणाम

आज अनेक बुद्धिमान कर्तृत्ववान स्त्रियांचे अस्तित्व समाजात आपल्याला जाणवते त्याचे सारे श्रेय सावित्रीबाई फुले यांच्याकडे जाते. त्यांनी स्त्री शिक्षणाचा पाया घातला आणि अनेक स्त्रिया शिकू लागल्या. विविध क्षेत्रात प्राविष्ट्य मिळू लागल्या. समाज सेवा, राष्ट्र सेवा या कार्यातही त्यांनी मोठे योगदान दिले आहे. समाजाची घडी नीट बसविष्ण्यात खूप मोठा हातभार त्या लावू शकल्या. सामाजिक, राजकीय, शैक्षणिक क्षेत्रात, संशोधन क्षेत्रात त्यांनी आपल्या व्यक्तिमत्त्वाचा ठसा उमटविला आहे याबाबत अनेक उदाहरणे देता येतील. भारताच्या माजी राष्ट्रपती माननीय प्रतिभाताई पाटील, शास्त्रज्ञ माननीय रोहिणी गोडबोले व अशा अनेक जणी आहेत. कधीकधी मनात येते की स्त्रियांचे हे यश, ही प्रगती पाहून स्वतः सावित्रीबाईना केवढे कौतुक वाटले असते, किती आनंद झाला असता. त्याच बरोबर हाही विचार मनात येतो की आजच्या समाजातील स्त्रीचे बदललेले रूप पाहून त्यांना काय वाटले असते. स्वतःला सुशिक्षित समजणाऱ्या स्त्रियांचं वागणं, विचार करणं त्यांना आवडलं असतं का, नक्कीच नाही. रस्तोरस्ती दिसणाऱ्या चहाच्या टप्यांचा व तेथे असलेला मुलामुलींचा घोळका, सगळेजण मिळून चहा व सिंगरेटचा आस्वाद घेत गप्या मारत असतात. फॅशनच्या नावाखाली तोकडे कपडे घालणे मनाला

खटकते, असे वाटते की स्वातंत्र्य व स्वैराचार यांच्यातील सीमारेषा पुस्ट होत चालली आहे का, कोण आहे याला जबाबदार? आम्ही सावित्रीच्या लेकी कुठे कमी तर पडत नाही ना? अर्थात याहून वेगळे व चांगले चित्र पण समाजात नक्कीच दिसतं. कर्तबगार स्त्रिया पुरुषांच्या बरोबरीने समाजात वावरताना दिसतात, त्यांचे व्यक्तिमत्त्व खूप काही चांगले पैलू पण सांगतात.

अशा सावित्रीबाई म्हणजेच आई लक्ष्मी व बडील खंडोजी नेवासे, सातारा जिल्ह्यातील खंडाळा तालुक्यातील नायगाव या गावाचे वतनदार पाटील यांची सुकन्या. ३ जानेवारी १८३१ रोजी सावित्रीबाई यांचा जन्म झाला. लग्नानंतर त्या सौ सावित्रीबाई ज्योतिबा फुले झाल्या. त्या आदर्श गृहिणी, पत्नी, माता होत्या, तितक्याच उत्तम शिक्षिका, लदाऊ कार्यकर्त्या, समाजसेविका व उत्तम कवियत्री ही होत्या.

पुढे विद्यापीठाचे नाव सावित्रीबाई फुले विद्यापीठ असे करून आपण पुणेकरांनी त्यांचा सन्मान केला आहे. दहा मार्च १८९७ रोजी प्लेगच्या साथीत प्लेग रुग्णांची सेवा करताना त्यांचाही प्लेगने मृत्यू झाला. स्त्री शिक्षणाचा पाया घालून त्यांनी त्यांचा जन्म सार्थकी लावला.

- मानसी जोगळेकर

राणी माँ गाईदन्ल्यू

‘कभी वो दिन भी आयेगा की, जब हम आजाद होंगे ये अपनीही जमी होगी, यह अपना आसमां होगा।।’

हे स्वप्न उराशी बाळगून इंग्रजांशी लढा देत होती एक १२/१३ वर्षाची मुलगी जिंच नाव होतं गाईदन्ल्यू. गाईदन्ल्यूचा अर्थ चांगला मार्ग दाखवणारी.

भारताच्या उत्तर-पूर्व भागात (पूर्वाचल मध्ये) जी सात राज्यां येतात, त्यातील मणिपूर राज्यात उहुसैन आणि मकरू या नद्यांमधून काला नागा पर्वतांची रांग जाते. या रांगांमध्ये रोंगमै नागा नावाच्या जनजातीची वस्ती आहे. तेथील लंकोवा गावामध्ये २६ जानेवारी १९१५ ला गाईदन्ल्यू यांचा जन्म झाला. परिवार मोठा आणि सधन. ‘मुलाचे पाय पाळण्यात दिसतात’ अशी आपल्याकडे एक म्हण आहे. गाईदन्ल्यू लहानपणापासूनच स्वतंत्र विचाराच्या, दृढ इच्छाशक्ती असलेल्या, प्रतिभासंपन्न आणि चिंतनशील होत्या. बरोबरीच्या मुलांमध्ये जास्त हुशार, समजदार आणि तीक्षण बुद्धीच्या होत्या. इंग्रजाचे अत्याचार, आपल्या धर्मावर, संस्कृतीवर, रुढी, परंपरांवर होत असलेलं आक्रमण याविरुद्ध लढा देण्याचं आणि स्वातंत्र्यासाठी लढण्याचं त्यांनी लहान वयातच ठरविलं होतं.

त्यांचा चुलत भाऊ हैपोऊ जोदोनांग याला इंग्रजांनी फाशी दिल्यावर, त्यांन चालविलेल्या ‘हेरका’ नावाच्या आंदोलनाचं नेतृत्व त्यांच्याकडे आलं. त्यावेळी त्यांचं वय अवघं १५/१६ वर्षांचं होतं. आता त्यांच्या हाती एक संघटना आल्यामुळे त्यांच्या कामाला जोर चढला. त्या जास्तच आक्रमक झाल्या. ‘हम आजाद लोग है। गोरे हमपर राज नही कर सकते।’ अशी घोषणा त्यांनी दिली.

त्यांनी ‘जेमी’ आणि ‘रोंगमै नागा’ या दोन जनजाती एकत्र केल्या. या जनजाती पुढे ‘जेलीयांग रांग हराका’ या नावानं ओळखल्या जाऊ लागल्या. गाईदन्ल्यूच्या सांगण्यावरून लोकांनी इंग्रजांना टऱ्स देण बंद केलं.

इंग्रजांनी चिडून गाईदन्ल्यूना पकडायला सैन्य पाठवलं पण त्या साथीदारांसह भूमीगत झाल्या. गनिमी काव्याने हल्ले करून त्यांनी इंग्रजांना जेरीस आणले.

त्यांना पकडून देणाऱ्यास इंग्रजांनी २००रु. नंतर ५००रु. चं बक्षीस जाहीर केलं. शिवाय त्यांना पकडून देणार्यास १० वर्ष कर माफ केला जाईल असं आमिषही दाखवलं पण त्याचा उपयोग झाला नाही.

त्यांच्या लढ्याचा प्रभाव संपूर्ण मणिपूरवर तर होताच पण आसाम, नागालॅंड या राज्यांवरही होता. १६ फेब्रु. १९३२ आसाम रायफल्सच्या सैनिकांबरोबर झालेल्या लढाईतही इंग्रज त्यांना पकडू शकले नाहीत. पण पुढे पोलोमी इथं आपल्या साथीदारांसह औटपोस्ट तयार करत असताना बेसावध क्षणी त्या इंग्रजांच्या हाती लागल्या. त्यांना कैद झाली. १४वर्ष त्या इंग्रजांच्या तुरुंगात होत्या.

१९३७ साली पं. नेहरूंना त्यांचा पराक्रम कळला. त्यांनी शिलांगच्या तुरुंगात त्यांची भेट घेतली. ‘आपण तर नागांच्या राणी आहात’ असे गौरवोद्घार त्यांनी काढले. तेव्हा पासून लोक त्यांना ‘राणी माँ गाईदन्ल्यू’ म्हणू लागले. पं. नेहरूंनी त्यांच्या सुटकेची केलेली मागणी इंग्रजांनी फेटाळून लावली. स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतरच त्यांची तुरुंगातून सुटका झाली. शेवट पर्यंत त्या राष्ट्रहीतासाठी संघर्ष करत राहिल्या.

स्वातंत्र्याच्या रजत जयंतीला ‘ताम्रपट’ देऊन गौरवण्यात आलं. १९८२ला पद्मभूषण देऊन त्यांचा सन्मान करण्यात आला.

१९८२ साली झालेल्या व.क.आ.च्या भिलाई येथील पहिल्या महिला संमेलनात त्यांना प्रमुख अतिथी म्हणून आमंत्रित करण्यात आले होते. त्यावेळीही त्यांनी महिलांना, आपला धर्म, संस्कृती, रुढी-परंपरांचे पालन करण्याविषयी मार्गदर्शन केले.

अशा या निःसीम देशभक्त, प्रखर हिंदुधर्माभिमानी, पराक्रमी, निष्ठावान संस्कृती रक्षक, समाजहीतैषी

गाईदन्त्यूना १७ फेब्रु. १९९३ रोजी देवाज्ञा झाली. त्यांच्या स्मृती प्रित्यर्थ भारत सरकारने टपाळ तिकीट काढले. व.क.आ.ने सुधा त्यांचे देशासाठीचे योगदान लक्षात घेऊन त्यांचे संपूर्ण चरित्र देशभर प्रसारित केले. २०१४ ते २०१५ हे वर्ष त्यांचे जन्मशताब्दी वर्ष म्हणून

साजे केले.

२६ जाने. जन्मदिवस आणि १७ फेब्रु. पुण्यतिथी. यानिमीत त्यांच्या स्मृतीस विनम्र अभिवादन.

– शोभा जोशी

मो.: ९४२२३१९९६२

माझा कातकरी समाज

दि. १/११/२०२० ते १८/११/२०२० पर्यंत दिवाळी फराळ कार्यक्रम घेतला व १५ नोव्हेंबरला ‘आदिवासी गौरव दिवस’ सुधा साजरा केला. ‘धरती के आबा भगवान बिरसा मुंडा’ व वीर क्रांतिकारक राघोजी भांगरे याची जयंती साजरी केली.

मुळशी तालुक्यात एकमेव आदिवासी समाज म्हणजे कातकरी समाज आहे. मुळशी तालुक्यात ७२ कातकरी वाड्या आहेत. प्रत्येक कातकरी वस्ती वर आपला चांगला संपर्क सुधा आहे. आपले आरोग्य रक्षकसुधा आपण प्रत्येक वस्ती वर नेमले आहेत. मुळशी तालुक्यातील कातकरी समाजाच्या खूप अडचणी आहेत. स्वतःची राहाण्यासाठी जागा नाही, त्यामुळे काही कातकरी वाड्या रान, डोंगरमाथ्यावर आहेत. डोंगरावरती घर असल्यामुळे पिण्याच्या पाण्याची टंचाई आहे. १५-२० किलो मीटरवरून पाणी आणायला लागते. अशया गोष्टींकडे ग्रामपंचायत लक्ष देत नाही, वनवासी कल्याण आश्रमचे कार्यकर्ते मात्र लक्ष देतात, आणि वस्तीवर बोअरवेल मारून देणे, किंवा विहीर बांधून देणे अशया काही गोष्टी करतात. शासनाच्या सवलती घ्यायच्या असतील तर रेशन कार्ड, जातीचा दाखला किंवा आधारकार्ड, पॅनकार्ड इ. गोष्टी जरुरी असतात. मागे आपण मुळशी तालुक्यात जातीचा दाखला देण्याचा मोठा भव्य मेळावा घेतला होता. तेव्हा आपण १५०० किंवा अधिक जातीचे दाखले आपण कल्याण आश्रमाच्या माध्यमातून काढून दिले होते. कातकरी समाजात शिक्षणाचा प्रसार व्हावा, कातकरी समाजाची मुले शिकली पाहिजेत, या हेतूने आपण माले येथे ‘हुतात्मा नाऱ्या महादू कातकरी वसतिगृह’ या नावाने जनजाती कल्याण आश्रमाच्या

माध्यमातून वसतिगृह चालू केलं तेव्हा २० मुलांपासून सुरुवात झाली. आता तेच वसतिगृह ५० मुले आणी ५० मुलींचं होणार आहे.

दिवाळीसाठी कल्याण आश्रमानी कातकरी समाजासाठी खूप मोठे काम केलं. दि. १/११/२०२० ते १८/११/२०२० पर्यंत दिवाळी फराळ कार्यक्रम घेतला व १५ नोव्हेंबरला ‘आदिवासी गौरव दिवस’ सुधा साजरा केला. ‘धरती के आबा भगवान बिरसा मुंडा’ व वीर क्रांतिकारक राघोजी भांगरे याची जयंती साजरी केली.

तसेच लॉकडाऊनच्या काळात प्रत्येक वस्ती ला धान्य वितरण, कोरोनासाठी औषधे, आरोग्यरक्षक शेतकऱ्यांसाठी बी बियाणे इ. ची वाटप केलं.

वस्तीची नावे : रामवाडी, गोनवडी, ताम्हणीच्या ३ वस्ती, दावडीच्या ३ वस्ती, वळणे, सुतारवाडी, लवळे, उरावडे, लवार्डे, जाताडे, डावजे, भोडे, निवे, वेडे, बलकवडे वस्ती, कळमशेत, आदंगाव, शेरे, आदेशी, दिसळी, व इतर वस्ती.

कल्याण आश्रमाच्या मदतीने कातकरी समाजासाठी वाटप केलेले काही साहित्य : साड्या, बादल्या, मग, एक महिन्याचे रेशन, चादरी किंवा ब्लॅकेट्स, दिवाळी फराळ असे सर्व मिळून २०५० लोकांपर्यंत हे साहित्य पोहोचवले.

शिवाजी चौर, सुनील वाघमारे, विशाल भुरुक, दीपक चौधरी, ज्योतीश चौधरी, स्वप्निल वाघमारे इ. कार्यकर्त्यांनी या कामासाठी खूप कष्ट घेतले.

– स्वप्निल.मा.वाघमारे

जनजाती कल्याण आश्रम

पुणे

राष्ट्राच्या कल्याणार्थ

पाच हजार वर्षांहून अधिक सलग परंपरा असलेली आपली भारतीय संस्कृती, जगातील काही मोजक्या प्राचीन संस्कृतींपैकी एक असून, आजही त्या संस्कृतीतील खुणा आपण जपल्या आहेत. पाच हजार वर्षांपूर्वीच्या वेदवाडमयाचे लेखक माहित नाहीत पण आजही वेद लोकांना मुखोद्रूत आहेत, वेदांचे ज्ञान आपल्या पर्यंत पोहोचले आहे. समाजासाठी निरपेक्षपणे लेखन कार्य करणाऱ्या क्रष्णींची परंपरा असलेल्या भारतीयांवर, निष्काम भावनेने कर्म करीत राहाण्याचे संस्कार झाले आहेत. असे हे कर्मयोगाचे संस्कार जपणारी एक महत्त्वाची संघटना आहे' राष्ट्र सेविका समिती'! ८५ वर्षे भारतात आणि भारताबाहेर वृद्धिगत होत गेलेली, ५००० शाखांमधून, अखंडपणे कार्य करणारी, आज घडीला ही जगातील सर्वांत मोठी महिला संघटना आहे.

देशभक्त लक्ष्मीबाई - १९३६ मध्ये विजयादशमीच्या शुभ मुहूर्तावर वर्धा येथे लक्ष्मीबाई केळकर उर्फ मावशी यांनी राष्ट्र सेविका समितीची स्थापना केली. एक संसारी बाई, आठ मुलांचे संगोपन करणारी तिशीतील विधवा, स्त्रियांमध्ये आत्मविश्वास निर्माण व्हावा म्हणून ध्यास घेते आणि त्यांचे संघटन करते, ही एक विलक्षण घटना आहे. लक्ष्मीबाई म्हणजे पूर्वाश्रमीच्या नागपूरच्या कमल दाते. पुरुषोत्तमरावांशी १४ व्या वर्षी लग्न झाले, तेहाच त्यांच्यावर दोन मुलींच्या संगोपनाची जबाबदारी आली. घर सांभाळत असतानाच लक्ष्मीबाई भारतीय स्वातंत्र्यासाठी चाललेल्या चळवळींची माहिती घेऊन, प्रभात फेच्यांमध्ये भाग घेत, जाहीर व्याख्यानांना उपस्थित रहात होत्या. समवयस्क महिलांना एकत्र जमवून केसरीचे वाचन करीत, टिळक फंडासाठी मदत करणाऱ्या लक्ष्मीबाईना स्त्रियांसाठी काही विधायक काम केले पाहिजे असे तीव्रतेने वाटत होते. दुर्दैवाने त्याच काळात वयाच्या २७ व्या वर्षी लक्ष्मीबाईना वैधव्य आले, पण संकटाने खचून न जाता त्यांच्या जाऊबाई, उमाबाई यांच्या सहकार्याने मावशींनी घराची

अर्थव्यवस्था सांभाळून मुलांचे जागरूकपणे संगोपनही केले.

राष्ट्र सेविका समिती - राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघांमध्ये जाणाऱ्या आपल्या मुलांवर देशभक्तीचे आणि समाजकार्याचे, समतेचे आणि सेवेचे संस्कार होत आहेत याचे लक्ष्मीबाईना समाधान वाटत होते. त्याच वेळी स्त्रियांनाही असे शिक्षण मिळावे, त्या स्व-संरक्षणक्षम व्हाव्यात, विचारी आणि शहाण्या व्हाव्या असे मावशींना वाटत होते. संघाच्या शाखेमध्ये मुलींना प्रवेश मिळेल का, असे डॉक्टर हेडगेवार यांची भेट घेऊन, लक्ष्मीबाईनी त्यांना विचारले, यामधूनच त्यांचा धीटपणा आणि त्यांची स्त्रीजीवन सुधारणेची तळमळ लक्षात येते. 'संघामध्ये मुलींना प्रवेश देण्याचा विचार आम्ही केला नाही', असे डॉक्टरांनी स्पष्टपणे सांगितल्यानंतर, महिलांची स्वतंत्र संघटना उभी करण्याचे लक्ष्मीबाईनी ठरवले. प्रारंभीच्या काळात संघस्वयंसेवक जरूर मदत करतील असे आश्वासन डॉक्टर हेडगेवार यांनी लक्ष्मीबाईना दिले. राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ आणि राष्ट्र सेविका समिती हे देश कार्याच्या ध्येयाकडे जाणारे दोन समांतर रूळ आहेत, ही कल्पना समितीच्या सेविकांना अगदी स्पष्ट आहे. परस्परपूरक परंतु स्वतंत्र अशा या दोन संघटना आज कार्यरत आहेत.

ध्येय धोरणे - महिलांना बलवान, शीलवान आणि चारित्र्यवान बनविण्यासाठी स्त्रियांची संघटना आकार घेऊ लागली. लक्ष्मीबाईनी मातृत्वासाठी जिजाबाई, कर्तृत्वासाठी अहिल्याबाई आणि नेतृत्वासाठी राणी लक्ष्मीबाई यांचे आदर्श समितीच्या सेविकांसमोर ठेवले. भारतीय संस्कृतीचे प्रतीक असलेला, त्यागमय इतिहासाचा, शौर्याचा साक्षीदार असलेला भगवा ध्वज राष्ट्रसेविका समितीने गुरुस्थानी मानला आहे. स्त्री ही राष्ट्राची आधारशक्ती आहे यावर समितीचा दृढ विश्वास आहे. वर्धा पाठोपाठ नागपूर, भंडारा अशा विदर्भातील भागात मुलींच्या शाखा सुरु झाल्या. याच वेळी पुण्यामधील मुलींना एकत्र करून त्यांना लाठीकाठीचे

मैदानी खेळ शिकवत, देशभक्तीच्या कथा सांगण्याचा प्रयत्न सरस्वतीबाई आपटे यांनी सुरु केला होता. सरस्वती बाईचे कामही समिती कार्या सारखेचे आहे हे लक्षात घेऊन डॉक्टरांच्या सांगण्यावरून लक्ष्मीबाई - वंदनीय मावशी स्वतः पुण्याला सरस्वती बाईच्या - ताईच्या भेटीला आल्या आणि उदार मनाच्या ताईनी आपली महिला संघटना राष्ट्रसेविका समितीमध्ये विलीन केली. ताई आपटे कणखर मनाच्या पण मृदू स्वभावाच्या होत्या. त्यांनी प्रमुख कार्यवाहिका ही जबाबदारी सांभाळून अखेरपर्यंत वंदनीय मावर्शीना साथ दिली. वंदनीय मावर्शीनंतर (१९७८) द्वितीय प्रमुख संचालिका या नात्याने राष्ट्र सेविका समितीचे नेतृत्व केलं. कल्याण, मुंबई, ठाणे येथे समितीचे काम वाढत गेले. कल्याण येथे १९३८ मध्ये राष्ट्र सेविका समिती सुरु झाली. माझी आई- सुशीला महाजन तेब्हापासून समितीची सेविका आहे. आजही संक्रांतीच्या उत्सवाला नव्वदी ओलांडलेली आमची आई हजर राहिली होती. अशा निष्ठावान सेविकांची फळी वंदनीय मावर्शीनी उभी केली आणि पुढे ती परंपरा सेविकांनी सातत्याने चालू ठेवली.

संसार आणि समाज कार्य - स्नियांनी स्वतंत्रपणे विचार केला पाहिजे. सामाजिक कार्य ही आपली जबाबदारी आहे असे समजून त्यामध्ये सहभाग घेतला पाहिजे, असे मावर्शीना वाटत होते. मात्र स्त्रीवर सांसारीक जबाबदारी आहे आणि हे कर्तव्य सांभाळून त्यांनी समाजकार्य केले पाहिजे, असे त्या म्हणत होत्या. त्यांनी स्वतःही या दोन्ही आघाड्या यशस्वीपणे सांभाळल्या होत्या. मातृत्वाचा आदर्श म्हणून जिजाबाई यांचे चेरित्र त्या आवर्जून सांगत असत. बंगळूरुच्या शाही वातावरणात आपल्या शिवबाला स्वतंत्र राजा म्हणून घडवणे अवघड आहे, त्याच्या मनात आपल्या भोवतालच्या सामान्य जनतेबद्दल, आपुलकी निर्माण करायची असेल तर आपणास बंगळूरु सोडावे लागेल हे जिजाबाईच्या लक्षात आले आणि सात वर्षांच्या शिवबाला घेऊन त्या पुणे प्रांती आल्या. उजाड, उद्भुत अशा पुण्यामध्ये जिजाबाईनी दादोजी कोंडदेव यांच्या मदतीने शिवरायांचे धार्मिक, राजकीय आणि शारीरिक

शिक्षण पूर्ण केले. युद्ध निपुण आणि मुत्सद्दी शिवरायांचा पराक्रम, त्यांचा संयमी स्वभाव, त्यांची शिस्त आणि सर्वर्धम समभाव यांनी आज आपण स्तिमित होतो. शिवरायांच्या मातोश्रींची शिकवण, त्यांची निर्णयक्षमता, अनुशासनप्रियता यांचे महत्व मावर्शीनी सेविकांच्या मनावर ठसवले.

मावर्शींमध्ये संघटन कौशल्य होते आणि नेतृत्वगुणही होते. मावर्शींचे व्यक्तिमत्व सेविकांना नेहमीच आदर्श वाटत असे. आपल्या सेविकांमध्ये कोणते गुण आहेत ते हेरून, त्यांना प्रोत्साहन देऊन, संघटना बळकट करण्यासाठी त्याचा कसा उपयोग करता येईल हे मावर्शी नेमके जाणत होत्या. त्याप्रमाणे सेविकांना, त्यांच्या आवडीच्या क्षेत्रात प्रोत्साहन देत होत्या. म्हणूनच मावर्शींच्या समवयस्क सेविका सुद्धा आत्मविश्वासाने काम करीत होत्या. त्यांच्या पुढच्या पिढीतील पदवीधर महिला माझ्या आईप्रमाणे नोकरी सांभाळूनही आपल्या बुद्धीचा, शक्तीचा अधिकाधिक उपयोग समिती विस्तारासाठी कसा करता येईल याचा वेध घेत होत्या.

बहुश्रुतता - वंदनीय मावर्शीचे शालेय शिक्षण पाचव्या इयत्तेपर्यंत झाले होते, परंतु प्रखर बुद्धिमत्ता आणि अभ्यासाची आवड यामुळे त्यांचे वाचन मात्र विस्तृत होते, वाचनाने येणारी प्रगल्भता त्यांच्याकडे होती. वाल्मीकी रामायणाबोरवच अन्य प्रचलित रामायणांचा अभ्यास करून, पंडित सातवळेकर यांच्यासारख्या विद्वानांशी चर्चा करून, मावर्शीनी रामायण प्रवचनाची तयारी केली. रामायणाची कथा, देशोद्धार आधुनिक दृष्टिकोनातून सांगणाऱ्या मावर्शींची रसाळ प्रवचने आजही लोकांच्या हृदयात ठसलेली आहेत. त्याचे पुढे पुस्तकही झाले आहे. आपल्या सेविकांना त्यांच्या आवडीप्रमाणे मावर्शीनी इतिहास, तत्त्वज्ञान, उपनिषद, यासारखे विषय निवडण्यास सांगून, त्याची तयारी करायला सांगून, भाषणासाठी त्यांना सिद्ध केले. कुसुमताई साठे, सुशीलाताई महाजन, लीलाताई फळणीकर, कुमुदताई आपटे या काही महाराष्ट्रातल्या नामवंत व अभ्यासू वक्त्या वंदनीय मावर्शींच्या प्रेरणेमुळेच लोकप्रिय झाल्या. श्री जिजाबाईंची ३०० वी

ં દ્રુતીનું દ્રુતીનું

પुણ्यतिथी १९७४ મध्ये સમિતીર્ફે ઘ્યાવી અસે માવશીંચ્યા મનાત હોતે. ત્યાંની હા પ્રસ્તાવ સમિતીપુછે ઠેવલા આણિ માઝ્યા આઈલા જિજાબાઈંવર કાદંબરી લિહિણ્યાસ સાંગિતલે. ત્યાવેળી માવશીંચ્યા પ્રેરણેમુલ્લેચ ‘ભારતીય સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રહાતીલ ક્રાંતિકારક સ્થિયા’ યા વિષયાવર આઈ પાચ દિવસ વ્યાખ્યાને કરત અસે. હા વિષય તિલા અગદી મુખોદૃત હોતા. તેવઢ્યાવરચ ન થાંબતા નવીન વિષયાચા અભ્યાસ કરાવા મ્હણૂન સમિતીત માવશીંની, તિચ્યાવર જિજાબાઈંચ્યા ચરિત્રાત્મક કાદંબરીચી જબાબદારી ટાકલી. સમિતીચે કામ, શિક્ષિકેચી નોકરી આણિ સંસાર સાંભાળુન કાદંબરીસાઠી દસ્તએવજ મિલ્લવળે કઠીણ આહે, અસે મ્હણે કઠીણ હોત હોતે. માઝી આઈ રસિક, કલાવંત આણિ કવયિત્રી આહે. તિને જિજાબાઈ હ્યા વિષયાવર કવિતા લિહિણ્યાચે ઠરખલે આણિ ૧૯ કવિતાંચા સ્વરજિજાઈ હા સંગ્રહ તયાર ઝાલા. આઈ કવિતા લિહીત ગેલી આણિ ગીત પ્રમુખ અરૂણા લોંદે ત્યાંના સ્વરબદ્ધ કરીત હોત્યા. ખરોખરચ પ્રત્યેક ગાણ્યાલા વેગળી ચાલ દેત એક સર્વાંગ સુંદર અસા સંગીત કાર્યક્રમ સમિતીર્ફે જાગોજાગી હોડ લાગલા. ‘સ્વરજિજાઈ’ યા કાર્યક્રમાંના માવશીંની પસંતી દિલી, ત્યાચ્રપ્રમાણે સુધીર ફડકે, ભાલચંદ્ર પેંઢાકર યાંચેકડેહી માર્ગદર્શન ઘેતલે ગેલે. લોકાંપર્યત પોહોચાયચે તર કેવળ બૌદ્ધિક ચર્ચા પુરેશા નાહીત, લોકાંચ્યા મનાપર્યત

પોચ્યાસાઠી લલિત સાહિત્યાચે માધ્યમ આવશ્યક આહે હે માવશી જાણત હોત્યા, ત્યાચ્રપ્રમાણે ભજની મંડલે, યોગાસન વર્ગ, બાલમંદિરે યાંના માવશીંની પ્રોત્સાહન દિલે.

પ્રતિષ્ઠાને – મહિલાંના સંઘટિત કરણ્યાસાઠી સમિતી શાખાંચી સંખ્યા વાઢત જાણે આવશ્યક આહે, પણ ત્યાચબરોબર અધિકાધિક સમાજ ઘટકાંના એકત્ર કરણ્યાસાઠી સમિતીચી જાગોજાગીં પ્રતિષ્ઠાને ઉભી રાહિલી પાહિજેત હે માવશીંની લક્ષ્યાત ઘેતલે. રાણી લક્ષ્મીબાઈંચ્યા પ્રથમ શતાબ્દી સ્મૃતિદિની ૧૯૫૮ મધ્યે નાશિકલા રાણી ભવન ઉભે રાહિલે. ત્યાનંતર નાગપૂર્લા દેવી અહીંલ્યા મંદિર આણિ જિજાબાઈંચ્યા ત્રિશતાબ્દી સ્મૃતી વર્ષાત ઠાણ્યાલા રાજમાતા જિજાઊ સ્થાપના ઝાલી. આજ ભારતાત સમિતીચી ૫૫ હું અધિક પ્રતિષ્ઠાને અસૂન ત્યા ઠિકાણી મહિલાંના આત્મનિર્ભર બનવણારી ઉદ્યોગ કેંદ્રે ચાલતાત. સેવા પ્રકલ્પહી હોતાત આણિ શિક્ષણાચ્યા મુલ્લિસાઠી વિનામૂલ્ય વસતિગૃહેહી આહેત. વિવિધ પ્રાંતાત વિવિધ પદ્ધતીને લોકોપયોગી કામ કરણે હે સમિતીચે ધ્યેય આહે આણિ અશા કાર્યકર્ત્યાંચી જડણઘડણ દૈનંદિન સમિતી શાખાંમધૂન હોત અસતે. આજ સર્વદ્દ વિસ્તારલેલે સમિતીચે કાર્ય, હે યા અસંખ્ય શાખાંતુન ઘડલેલ્યા સેવિકાંચ્યા, નિરપેક્ષ પ્રયત્નાંચે ફળ આહે.

– ડૉ. વિદ્યા દેવધર
હૈદરાબાદ

નાશિક કાર્યાલયામધ્યે, વનવાસી કલ્યાણ આશ્રમાચા સ્થાપના દિવસ અતિશય સાધેપણાને આણિ કોરોના પ્રાદુર્ભાવ ટાળણ્યાસાઠીચે ચે સર્વ નિયમ પાછુન સાજરા કરણ્યાત આલા. યાનિમિત્તાને દિનાંક ૨૬ ડિસેંબર ૨૦૨૦, ગુરુવાર યા દિવશી, સત્યનારાયણ પૂજા આણિ અલ્પોપહારાચે આયોજન કરણ્યાત આલે હોતે. નાશિક મહાનગરચે અધ્યક્ષ શ્રી. વ સૌ. સુજિત જાજુ યાંચ્યા હસ્તે સત્યનારાયણાચી પૂજા કરણ્યાત આલી. દુપારી ચાર તે સાયંકાળી સાત પર્યત સર્વ નવીન આણિ જુન્યા કાર્યકર્ત્યાના, હિતચિંતકાંના યા નિમિત્તાને અલ્પોપહારાસાઠી બોલાવણ્યાત આલે હોતે. યા પ્રસંગી દિંડોરી મતદાર સંઘાંચ્યા લોકપ્રિય ખાસદાર, શ્રીમતી ભારતીતાઈ પવાર આવર્જન ઉપસ્થિત હોત્યા. ત્યાંની અત્યંત મોકળેપણાને સર્વાંશી સંવાદ સાધલા.

અખિલ ભારતીય વનવાસી કલ્યાણ આશ્રમચે, શ્રદ્ધાજાગરણ પ્રમુખ શ્રી. ગિરિશજી કુબેર પણ ઉપસ્થિત હોતે. યા નિમિત્તાને જવળપાસ ૧૨૫ કાર્યકર્તે, હિતચિંતક કાર્યાલયાત આલે હોતે. નવીન આલેલ્યા લોકાંની આપલ્યા કાર્યાંચી મનાપાસૂન માહિતી કરુન ઘેતલી. અનેક નવીન વ અભ્યાસૂ કાર્યકર્તે, યા નિમિત્તાને આપલ્યા કાર્યાલા જોડલે જાણ્યાચી શક્યતા આહે.

– વૈશાલી હરસુલકર (નાશિક)

मोहाचे महत्व - मोहाच्या झाडाला राजश्रय - राज्य झाड होण्याची गरज

मध्य भारतात किमान ५० जिल्ह्यांत आदिवासींना रोजगार देणारे झाड म्हणजेच मोह होय. इतर अनेकांसाठी हे फक्त एक झाड म्हणून गणले जाते परंतु आदिवासी लोकांसाठी हे झाड 'मोठा देव' आहे. याच झाडाच्या खाली 'मुटम्या देव' किंवा मोठा देव मांडला जातो. मोहाच्या झाडाची मूळ, फांद्या आणि खोड इंधन म्हणून वापरले जाते. हे लाकूड लवकरच फुटते आणि जळते म्हणून इंधन म्हणून मोहाचा सगळ्यात जास्त वापर होतो. भंडारा-गोंदिया जिल्ह्यात धानाची शेती खूप आहे. या सर्व लोकांच्या घरी विशेषत: शेतकरी, पाटलांच्या घरी बैलांना पाणी पिण्यासाठी मोहाच्या लाकडाच्या डोंग्या बनवल्या जातात, हीच स्थिती बालाघाट कडे पाहावयास मिळते. या लाकडाच्या पाठ्या चांगल्या बनत असल्यामुळे टेबल-खुर्ची अशी साधने बनवण्यासाठी सुद्धा मोहाचा वापर होतो. मासेमारीसाठी लागणारा डोंगा मोहाच्या लाकडाचा असतो आणि सोनार मोहाच्या कोळशावर सोने, चांदी ठेवून नळीने फुंकर घालीत असतो. लोहार तर नांगर पाजवताना मोहाचेच कोळसे घेऊन या असे आवर्जून सांगतो.

मोहाची साल पाण्यात शिजवली जाते आणि एखाद्या मनुष्याच्या अंगात जर थंडी भरली असेल किंवा त्याचे अंग दुखत असेल तर अशा पाण्याने त्या मनुष्याला आंघोळ घातली जाते. याचा त्वरित फायदा होतो. गायी किंवा बैलांचे शरीर सुद्धा मोहाच्या सालीने शेकले जाते.

मोहाच्या पानाच्या पत्रावळी, द्रोण बनवले जातात. गावागावांत जंगलातून मोहाची पाने गोळा करून उन्हाळ्याच्या दिवसात लग्रकार्य व इतर समांभात विकल्या जातात. आदिवासींना या पत्रावळी पासून मोठा रोजगार मिळतो. गडचिरोली कडील पत्रावळी नागपुरात उमरेड नाका, रघुजी नगर चौक इत्यादी भागात अगदी कालपर्यंत विकल्या जात होत्या. अक्षयतृतीयेला मी तुकूम (चंद्रपुर - मी रहातो तो वार्ड) मध्ये मोहाच्या पत्रावळी गावातील बायांना विकताना पाहिल्या. त्या पत्रावळीवर अन्न ठेवून आपल्या पूर्वजांना अर्पण केले

जाते. मोहाचे स्थान निव्वळ आदिवासीच नाही तर सर्वसामान्य लोकांच्या जीवनात, त्यांच्या धर्म कार्यात, त्यांच्या लग्रकार्यात आणि सामाजिक जीवनात अत्यंत मोठे आहे. जंगलामध्ये इतरही झाडांची पाने आहेत परंतु सामान्यत: मोहाच्या पानांनाच जास्त वापरले जाते. पोळा हा आपल्या सर्व शेतकऱ्यांचा महत्वाचा सण. पोळ्याच्या दिवशी फक्त मोहाच्या पत्रावळीत बैलाला जेवायला दिले जाते.

गडचिरोली, भंडारा, गोंदिया, नागपूर या जिल्ह्यांमध्ये या भागांमध्ये भात पिकवला जातो. त्या भागात धानाची रोवणी करताना मोहाच्या पानांचा बनवलेला मोर्या अंगावर घेतला जातो. बांबू आणि मोहाची पाने यापासून बनवलेला हा मोरया विशेषत: पेरणी करताना, धानाच्या पेंड्या उपटताना व धानाचे ट्रान्सफ्लांटेशन करताना अत्यंत महत्वाचा आहे, याशिवाय रोवणीची कल्पनाच करता येत नाही. पेरणी करताना मोहाच्या मोरया वर कितीतरी गीते आजपर्यंत बाया म्हणत आल्या आहेत.. एक गीत,

रोवना रोउ बाई, रोवना रोउ बाई मोन्या कोटी ठेऊ

ज्या दिवशी रोवणी संपते त्या दिवशी या मोरयांची पूजाही केली जाते व नंतर ते सुरक्षित ठेवले जातात आणि पुढील वर्षी त्यात पुन्हा सुधार करून त्यांचा वापर केला जातो. पावसाळ्यात मोरया एक तर गरम राहतो आणि शरीराला पाणी लागू देत नाही

मोहाचे अनंत गुण आणि कार्य असताना मोह फक्त दारू साठी बदनाम करण्यात आलेला आहे. मोहामुळे आदिवासीची सुद्धा बदनामी केली जाते. खरे तर ते आमच्या पेक्षा जास्त सुसंस्कृत आहेत. मोहाची दारू पिऊन लोक गावात फिरत असतात. दारू शिवाय त्यांचे जीवनच चालत नाही. जन्म होताना, लग्र होताना आणि मरताना सुद्धा दारू आदिवासींची सोबती आहे. त्याच गावात झांपर नसलेल्या स्थिया स्त्याने जात असताना, अगदी जंगलात सुद्धा अशा फिरत असताना, आदिवासींच्या परिसरात एखादा बलात्कार झाला,

कुणीतरी खाद्या स्थीची छेड काढली असे कधीच पहावयास मिळत नाही.

बाळंतपणाच्या वेळी मोहाची दारू सुद्धा पाजली जात होती, त्याने बळ येते व बाळंतीणीचे शरीर गरम राहते. लग्नात नवरदेव आणि नवरी मोहाच्या पाटावर किंवा पिढ्या वर बसलेले असतात. लग्नात मोवई चे खांब केंद्रस्थानी लावले जातात, या खांबावर सुंदर नक्षी काढली जाते.

मोहापासून फक्त दारूच मिळते असं नाही, माझे मित्र डॉक्टर कुंदन दुपारे आणि डॉक्टर विना जंबेवर यांनी तयार केलेले मोहाचे लाडू गुजरातच्या नियांनी विकत घेऊन नेले. बोराचे बोरुक्ट जसे असते तसे मोहाची सुद्धा लहान लहान बिस्किट्स तयार करतात. डाळीच्या पुरणपोळी पेक्षा मोहाची पुरणपोळी अतिशय स्वादिष्ट असते. डॉक्टर विना जंबेवर ह्या ‘होम इकॉनॉमिक्स’ या विषयाच्या प्रमुख आहेत आणि त्यांची पीएचडी ‘नॉन टीम्बर फॉरेस्ट प्रॉडक्ट्स’ या विषयावर आहे. त्यांच्या संशोधनात त्यांनी असंख्य असे प्रॉडक्ट्स सांगितले आहेत. शासनाने जर अशा संशोधकांना चालना दिली तर या संपूर्ण भागातील आदिवासींचे जीवन उंचावू शकते. काजू हे भारतातील फळ नाही ते पोरुंगीजांनी बाहेरून गोव्याकडे आणलेले आहेत, परंतु मारील शंभर वर्षात काजू पासून बनवलेली फेणी निव्वळ राजाश्रय मिळाल्यामुळे आम्ही तयार करू शकलो. तसा राजाश्रय मोहाला दिला गेला नाही. जग एका अतिशय सुंदर अशा दारूला मुकलेले आहे कारण यावर संशोधन झाले नाही. हे लिहिताना मी फक्त अर्थकारण विचारात घेतले आहे, मूळ्ये बाजूला ठेवीत आहे. आदिवासींची मोहापासून दारू बनविण्याची पद्धती जगात अतिशय वेगळी आहे. ‘इंटेलेक्चुअल प्रोपर्टी राइट्स’ (IPR) मध्ये तिच्या प्रोसेस ला रजिस्टर करून तिच्यापासून पेटेंट मिळवता येऊ शकते, इतकी ती वेगळी आहे. परंतु आपल्याकडील ‘माझे ते अतिशय खराब आणि इंपोर्टेड म्हणजेच अतिशय सुंदर’ हा भ्रम भारतीयांच्या मनात झाल्यामुळे आमची गोची झाली आहे.

मोहाच्या फुलांची भाजी सुद्धा केली जाते.

टोळीच्या तेलात फ्राय करून तिखट मीठ टाकून, मोहफुलांची भाजी केली जाते. पावसाळ्यातील दिवसात भाज्या मिळत नाहीत, तेव्हा वाळलेल्या मोहात चण्याची किंवा लाखोरीची डाळ टाकून मोहांचे वरण सुद्धा केला जाते. जवस आणि मोह भाजून व कुटून सुपारी सारखे खेड्यामध्ये खातात. मोहफुले पाण्यात भिजत घालून त्याचे पाणी काढून ते शिजवले जाते, ते अगदी शहदासारखे बनते, ते पोळीबोरोबर खातात. कधी कधी यात मुरले टाकून त्याचे लाडू तयार केले जातात. मोहाची वाळलेली फुले भाजून त्यात गूळ टाकून त्याचे लाडू बनवले जातात तर कधी पीठ टाकून त्याचे वडे म्हणजेच मुळे बनवतात, भंडाळ्याकडे यांना मोहाचे बुऱ्हे असे म्हणतात, याला मोहाचे बोंड असेही म्हटले जाते. बुऱ्हे गरम असतात, त्यांनी पोट भरते, यामुळे खोकला होत नाही.

मोहापासून आणखी एक पदार्थ मिळतो तो म्हणजेच टोळ होय. मोह संपल्यानंतर फुलांचे ऐवजी फळ लागते, तो म्हणजे टोळ होय. टोळीचे तेल काढले जाते. आयर्वेदात या तेलाला महत्वाचे स्थान आहे. टोळीचे तेल गरम करून हात, पाय चोळा आणि दहा मिनिटात तुमच्या शरीराला मिळालेला आराम स्वतः अनुभव घेऊन पहा. टोळीचे तेल डोक्याला लावतात. याला अमिताभ बच्चन सारख्या खाद्या माणसाने नवरत्न सारखी फक्त एडवर्टाइज करायची गरज आहे, तो सातासमुद्रापार विकला जाईल याची शंभर टक्के खात्री आहे. तीस वर्षांच्या अगोदर गावातील लोकांनी टोळीच्या तेलाची भाजी फ्राय केली आहे. देवळात टोळीच्या म्हणजेच मोहाच्या तेलाचे घाणे असायचे, टोळ टाकून त्यात तेल वेगळे आणि ढेप वेगळी केली जात होती. जनावरांसाठी अत्यंत पौष्टिक होती. परंतु या सर्व गोष्टींना आता आम्ही मुकलो आहोत. आमच्या विकासाचा मॉडेल जंगल, त्यातील पदार्थ या सगळ्यांचा नाश कसा होईल आणि विदेशातून आलेले बाजारू पदार्थ आमच्या घरापर्यंत कसे येतील असाच आहे. १९५५-५६च्या आसपास महाराष्ट्र बनायच्या अगोदर

आणि नागपूर राजधानी असताना सरकारने एक शासन निर्णय काढला होता. या शासन निर्णयात म्हटले गेले होते की मोहाची झाडे तोडून टाका त्यापासून आदिवासी दारु बनवतात आणि त्याचे जीवन नाश पावते. याच शासन निर्णयात असेही म्हटले गेले होते की आदिवासींच्या जीवनात टोळीचे खूप मोठे महत्त्व आहे म्हणून टोळीच्या झाडांचे संरक्षण झाले पाहिजे. जंगलातील पदार्थाबाबत सरकारचा किती अभ्यास आहे ते या शासन निर्णयातून स्पष्ट होते.

टोळीच्या आतील बियांपासून आंघोळीचा साबण तयार केला जातो. पावसाळ्यात स्वयंपाक झाल्यानंतर गरम चुलीत काही टोळी टाकतात, त्या वासाने साप घरात येत नाहीत असा समज होता आणि तो खरा सुद्धा होता. टोळ बाळंतीण बाईला खायला देतात, टोळ खाल्ल्यामुळे तिला चांगले दूध येते असा समज आहे. टोळीपासून खाण्याचे अनेक पदार्थ सुद्धा बनवले जातात.

मोहाचे झाड अत्यंत उंच असल्याने आणि तस उन्हाळ्यात सुद्धा हिरवेगार असल्याने या झाडाचे पर्यावरणीय दृष्ट्या सुद्धा अत्यंत मोठे महत्त्व आहे. अनेक प्राणी आणि पक्षी यांचा आश्रय म्हणजेच मोहाचे झाड आहे. मोहाच्या झाडावर अनेक वानर येऊन मोहफुले खातात आणि नशा आली की झाडावर धिंगाणा करतात. अस्वल, गावठी डुकर, रान डुकर, ससा, सांबर, नीलगाय, शेळ्या, गाई, बैल, हरीण हे सर्वच प्राणी मोहफुले खात असतात. या झाडाची बायोलॉजिकल कॅरिंग कॅपेसिटी इतर कोणत्याही झाडांपेक्षा जास्त आहे.

एवढं सगळं असताना महाराष्ट्रात मात्र आज ‘महाराष्ट्र फॉरेस्ट डेव्हलपमेंट कॉर्पोरेशन’ च्या वरीने सरसकट मोहाची झाडे सुद्धा कापली जाऊन त्या ठिकाणी फक्त सागवान आणि बांबू लावला जातो. मार्गील चार महिन्यात वडसा (गडचिरोली - चंद्रपुर सीमेगत) जवळील ११ गावांतील सर्वच झाडे सरसकट कापली गेली. गावातील गावकन्यांनी किमान मोहाची झाडे कापू नका, फळांची झाडे कापू नका अशा प्रकारची विनंती शासनाला केली परंतु त्यांच्या मागणीकडे शासनाने लक्ष

दिले नाही. त्यामुळे ग्रामसभा आता सुप्रीम कोर्टात गेलेल्या आहेत. ज्या सागवानाला लावले जाते त्याची बायोलॉजिकल कॅरिंग कॅपेसिटी किती? याचा आपण कधीच विचार करत नाही. सागवानाच्या झाडावर कुठच्याही पक्षाचे घरटे दाखवा आणि बक्षीस मिळवा अशा प्रकारची पैज लावायची माझी इच्छा आहे.

हे सर्व होताना एक गोष्ट मला सांगावीशी वाटते ती अशी की मोहाचे झाड राज्याचे झाड होण्यासाठी आपण काही हातभार लावू शकतो का? सध्या आंबा हे महाराष्ट्राचे राज्य-झाड आहे. परंतु आंब्याच्या तुलनेत मोह हा कल्पवृक्ष समजला जातो. संरक्षणाच्या दृष्टिकोनातून आंब्यापेक्षा मोह जास्त महत्त्वाचा आहे

– डॉ. योगेश दुधपचारे
चंद्रपुर

जनजाती कल्याण आश्रम पुणे महानगराची वार्षिक नियोजन बैठक काल २६ जानेवारी २०२१ रोजी पुणे महानगराच्या कार्यालयात आयोजित करण्यात आली होती.

सुरुवातीला मार्गील वर्षीच्या नियोजन अहवालात ठरविलेल्या कामाचा व प्रत्यक्षात करू शकलेल्या कामाचा आढावा घेण्यात आला. मार्च २०२१ पासून covid-19 च्या साथीमुळे पूर्ण जनजीवन विस्कळीत झाले होते. कल्याण आश्रमाचे काम पण त्यामुळे पूर्ववत चालू नव्हते. तरीही प्राप्त परिस्थितीत डिजिटल माध्यमांद्वारे संपर्क ठेवण्यात आला व सासाहिक बैठकींचे आयोजन नियमितपणे करण्यात आले. या परिस्थितीचा विचार करून पुढील वर्षाच्या कार्यक्रमाचे नियोजन करण्यात आले. दरवर्षीप्रमाणे निधी संकलन, धान्य संकलन, व्याख्यानमाला, वनपुण्याई द्वै मासिक, दिनदर्शिका, दिनदर्शिका विमोचन, प्रचार प्रसार विभाग, महिला विभाग, हित रक्षा इत्यादि आयामांबाबत कसे काम पुढे नेता येईल याबाबत चर्चा झाली व कामाचा आराखडा तयार करण्यात आला.

स्वातंत्र्यवीर सावरकर

२६ फेब्रुवारी २०२१ ला स्वातंत्र्यवीरांच्या ५६ व्या पुण्यतिथीनिमित्त त्यांचे थोडे स्मरण !!!

वय ३० वर्षे : शिक्षा, ५० वर्ष जन्मठेपेची, काळ्या पाण्याची... कालावधी १९११ ते १९६०, म्हणजे सुटकेचे वय ८० वर्षे फक्त! आणि हा माणूस कोर्टात म्हणतो : Are you sure that British will rule India upto 1960?

कसं काय माणूस म्हणायचं ह्यातला... तिकडे फ्रांस सरकार हैराण, इंग्रजांनी आपल्या किनाच्यावरून माणूस पकडून नेला ते प्रकरण निस्तरताना... सगळ्यांनी असं कसं झालं? आपल्या जमिनीवरून इंग्रजांनी माणूस नेलाच कसा? असं विचारून बेजार केलेलं... पण प्रकरण पूर्ण मिटवण्यासाठी फ्रांस ने विचार केला, कदाचित हा माणूस, काळ्या पाण्याची शिक्षा झालेला, परत समुद्रात उडी मारेल आणि आपण त्याला वाचवू. म्हणून स्वखर्चने, आपल्या Defense Ministry मधली एक पाणबुडी, भारतापासून पार अंदमान पर्यंत या कैद्यांच्या बोटीमागून नेली.

पण तसं काही झालं नाही. कैदी अंदमानला पोचले. शिक्षा सुरु झाली.

नारळाच्या काथ्या कुटायच्या, दोर वळायचा. नंतर ८ तास लोखंडाचा कोलू फिरवायचा हा माणूस, हे सगळं झाल्यावर, संध्याकाळी कैद्यांचे साक्षरता वर्ग घ्यायचा. नंतर तुरुंगात परत गेल्यावर भिंतीवर कविता लिहून काढायच्या. मर्मबंधातली ठेव ही हे नाट्यगीत तुरुंगात सुचले त्यांना. तुरुंगातल्या आठवणी म्हणजे ह्यांच्यासाठी मर्मबंधातली ठेव! काय पण माणूस... कैद्यांना घरातून मिठाई ऐवजी पुस्तके आणायला सांगितली आणि Library सुरु केली, तुरुंगात.

मुसलमान कैदी हिंदूना बाटवायचे, तो प्रकार त्यांनी बंद केला. (म्हणून पुढे अंदमानही पुढे पाकिस्तान व्यायामाचा वाचला, कदाचित!)

या सगळ्या प्रकारांनी जेलर जाम वैताणला. कोणीही नियमाविरुद्ध वागत नाही म्हणून कारवाईही करता येत

नव्हती. मग त्याने एक माणूस बोलावला, डांबर घेऊन. तुरुंगातल्या कविता लिहिलेल्या भिंती डांबराने रंगवून टाकल्या. आता हा माणूस कविता पुसल्या म्हणून आपल्यावर हात उगारेल आणि मग आपण त्याला ठोकून काढू अश्या आनंदात जेलर होता. तर आमचे कवी, Thank You म्हणत Shake-hand करायला पुढे! वर आणि म्हणतोय अहो, त्या भिंतीवर लिहिलेल्या कविता पाठ झाल्या होत्या, दुसऱ्या लिहायला जागा शिळ्क नव्हती. तुम्ही भिंती रंगवून भरपूर जागा केली. ह्या माणसाने 'कमला' सारखे महाकाव्य भिंतीवर लिहून तेही तोंडपाठ केले होते.

असो... तर तिकडे मनासारखं काम झाल्यावर सरकाराला पत्र लिहिलं मी काही राजकारणात पडणार नाही. मला माफ करा. पण इथून सुटका करा. सरकाराने ह्यावर विश्वास ठेवला. कैद्याला भारतात परत आणला, पण स्थानबद्धतेत ठेवलं, रत्नागिरीत! रत्नागिरीत जातीभेद निर्मुलनासारखी राजकारणाशी (प्रत्यक्ष) संबंधित नसलेली समाजोपयोगी कामं, विरोध पत्करून करून स्थानबद्धतेतून सुटका झाल्यावर सक्रीय राजकारणात पडून सरकारचा विश्वासघात केला. (जातीभेद कमी करण्यासाठी पतितपावन मंदिर उभारलं, तिथली पहिली पूजा भंग्याच्या हातून करवली, गाभा-यात जाऊन!) सरळ-सरळ विश्वासघात.. पर्याय नव्हता, झाश्ररप पूर्वीच ठरला होता... माफीपत्र काय उगीच दिलं नव्हतं...

हा माणूस हे सगळं करत असताना त्यांचे कुटुंबीय काय करत होते? लपून होते? शोक करत होते? अजिबात नाही... इंग्लंड मधून स्वयंपाकाच्या सामानाच्या नावाखाली निघालेले बाँब नाशकात आले आणि अचानक, हो अचानकच, त्यांची वाहिनी आणि बायको यांना दिवस गेले. खोटं नाही, नाशिक पोलिसांचा Report आहे तसा. हं, मग ह्या दोधी delivery साठी सुरत, गुजरातला निघाल्या... आगगाडीने. गुजरातमध्ये बंगालच्या कोणीतरी दोधी

आल्या होत्या. ह्या दोर्घीनी, त्या दोर्घीना, आपले दिवस deliver केले आणि नाशकात परत आल्या. नाशिक पोलिसांचा report आहे, बाँब कसे transfer झाले यावरच्या सफाईचा. त्यांनी स्पष्ट म्हटले आहे, देवकीची मुलं यशोदेकडे जातात. बरं, गरोदर बाईची झडती घ्यायची परवानगी नाही, पोलीस काय करणार... वाचताना गम्मत वाटेल पण त्या दोर्घीनी आपापल्या पोटावर, साडीच्या आतून, बाँब बांधून नेले होते, आगगाडीतून, चेष्टा नव्हे!!! आपण फक्त कल्पना करायची...

हे अख्ख कुटुंबच वेगळं होतं. ह्या कुटुंबाला सरकारने काय दिलं? मोठ्या भावाला २५ वर्षांची काळ्या पाण्याची शिक्षा दिली, लहान भावाला अटक केली, ह्यांना अटकेचे वॉरंट (ते कान्हेरेनी पिस्तुल वापरलं, हां, ते.) सगळं घर, जमीन, शेती, भांडी सुद्धा जस केली. सगळी bank accounts seal केली आणि वर वहिनी आणि बायको ह्यांना कुणीही घरात घ्यायचे नाही, घेतल्यास घरावरून गाढवाचा नांगर फिरवू, घर पाढू अशी ऑर्डर... ५-६ वर्ष ह्या दोघी, माहेरी, गुरांच्या गोळ्यात राहत होत्या.

हे सरकार भारताविरुद्धच होतं, पण गम्मत ऐकून ठेवा. आपल्या सरकारने, भारत सरकारने, आजतागायत्री property त्यांच्या वंशजांच्या ताब्यात दिलेली नाही... त्यांचं नशीबच वेगळं होतं. इंग्रज सरकारने त्यांना काळ्या पाण्याची शिक्षा देऊन तुरुंगात टाकलं आणि स्वातंत्र्य मिळाल्यावर सुद्धा, भारत सरकारने, कांग्रेस सरकारने, गांधी-वधाच्या आरोपाखाली तुरुंगात टाकलं... (रत्नागिरीत तुरुंगात ठेवले असताना त्यांना ज्या हातकड्या घातल्या होत्या त्या अक्षरशः आपण उचलूही शकत नाही...) पुराव्या अभावी निर्दोष सुटले ते, सुटणारच होते. नथुरामला ह्यांनी कटात मदत करण्याची काय गरज होती? तो नथुरामच्या बुद्धीचा अपमान आहे.

तर, स्वातंत्र्यानंतरही, स्वातंत्र्यासाठी लढणाऱ्या, आयुष्य वेचणाऱ्या या मनुष्याला तुरुंगवास भोगावा लागला... त्यांच्या बलिदानबद्दल मराठी शालेय

पुस्तकांत थोडी माहिती आहे, इंग्रजी माध्यमात तर नाहीच. देशाचं आणि नविन पिढीचं दुर्दैव, दुसरं काय?

अखंड भारत अंगण व्हावे! राष्ट्र ध्यासह निशाण भगवे!

हिंदुत्वा तू अमर करावे ! हेच मागणे आता....

विनायका घे पुनर्जन्म आता !!!!

कुशाग्र बुद्धीमत्ता, इतिहास, राजकारणाचा गाढा अभ्यास-व्यासंग, द्रष्टेपणा, मुद्रसदीपणा, तेजस्विता, अचाच असा बौद्धिक व शारीरिक पराक्रम, अजोड असे प्रभावी वकृत्व, अभ्यासू संभाषण कुशलता, व्यासंगी लेखकत्व (लेख, नाटक, कविता, गाणी, पोवाडे इ. साहित्याच्या सर्व प्रांतात लीलया मुशाफिरी), निःसीम देशभक्ती, तळमळीचा समाजसुधारक, असीम त्याग, अतुलनीय धैर्य, निष्काम स्थितप्रज्ञता, तत्वचिंतक कर्मयोगी, महाकवी, आत्मविश्वासुवृत्ती यांचा सुरेख संगम म्हणजे तात्याराव उर्फ विनायक दामोदर सावरकर.

संकलक

- अंजली गंधे
(इंटरनेटवरून)

नेताजी सुभाषचंद्र बोस

‘तुम मुझे खून दो, मैं तुम्हे आजादी दुंगा’

स्वतंत्रता संग्रामात अशी सार्थ आणि आर्त हाक नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांनी देशवासीयांना दिली होती. २३ जानेवारीला त्यांच्या १२५व्या जयंती निमित्त नेताजींना अभिवादन!!!

लेह लडाख

आपल्याकडे परंपरा आहे की विजयादशमीच्या दिवशी सीमोळूंघन करावे, सीमा पार करून कर्तृत्वाची

नवी उंच शिखरे सर करण्याचा संकल्प करावा.

यावर्षी विजयादशमीला मी व माझे सहकारी श्रीमान भगवान सहाय मिळून लेह लडाखला गेलो होतो. भारताच्या उत्तरेला युनियन टेरिटरी म्हणून नव्याने लेह-लडाखची ओळख निर्माण झाली आहे. पुण्याचे ऋषिकेश दिवेकर गेले दीड वर्ष कल्याण आश्रमाचे कार्यकर्ता म्हणून तेथे कार्यरत आहेत. ते दहावीतील विद्यार्थ्यांना इंग्लिश गणित व विज्ञान या विषयात प्री कोचिंग देत आहेत. तेथे त्यांच्या कार्याबद्दल जाणून घ्यायचे होते व तेथील लोकांना भेटायचे होते यासाठी आम्ही नवरात्रीतील दिवसांची निवड केली होती.

लेह म्हणजे समुद्रकिनाऱ्यापासून अकरा हजार फूट

उंचीवर सिंधू नदीच्या काठी उंच डोंगरांमध्ये वसलेले छोटेसे शहर आहे. इथून जवळच कारगिल आहे तर गलवान घाटी साधारण दोनशे किलोमीटर दूर आहे. तेथील लोक बौद्ध धर्म मानतात व ‘जुले’ म्हणत प्रेमाने लोकांचे स्वागत करतात.

२४ ऑक्टोबरला लेह पासून १८ किलोमीटर दूर स्तोक नावाचे गाव आहे, तेथे आम्ही गेलो. या गावात तीनशे परिवार राहतात त्यामध्ये १०८ निवृत्त सैनिक आहेत, तर ७० जण सैन्यात जवान म्हणून कार्यरत आहेत. त्यांच्यापैकी पूर्व सैनिक सोनम फुंचोक यांच्याशी आमची ओळख झाली. या गावातील मुलांना संस्कार देण्यासाठी ते वर्ग चालवतात तसेच महिलांना विणकाम व कम्प्युटरचे प्रशिक्षण देतात.

येथे हे लोक बौद्ध धर्म मानतात. ‘शांती करुणा अहिंसा’ हा संदेश देणाऱ्या गौतम बुद्धाच्या भव्य मूर्तीची येथे स्थापना केली आहे.

– अतुल जोग

ज.क.आ. अ.भा. संगठन मंत्री

वर्धापन दिन

कल्याण आश्रम स्थापना दिवस व वनयोगी बाळासाहेब देशपांडे यांचा जन्मदिवस या निमित्ताने २६ डिसेंबर या दिवशी कार्यालयात कार्यक्रम घेण्यात आला. माजी अखिल भारतीय महामंत्री श्रीयुत गुणवंतजी आपल्या बैठकीला उपस्थित होते

दरवेळी अखिल भारतीय कार्यकर्ते आले की कार्याबद्दल नेहमी वेगळी काहीतरी घटना ऐकायला मिळते व त्यातून बोध पण मिळतो. मा. गुणवंतजीनी पूर्वांचलचे दोन किस्से सांगितले. शरद पौर्णिमा उत्सव साजरा करण्या निमित्त तिथे पाच दिवस कार्यक्रमांचे आयोजन केले होते. हिंदूचा सण, सर्व पूर्वोत्तर राज्यातील लोकांना आमंत्रित केले होते. नागा जमातीचा प्रतिनिधी म्हणाला, आम्ही हिंदू नाही, खिश्वन पण नाही आम्ही, आम्ही आहोत. आम्ही तिथे येऊ आणि आमच्या संस्कृतीचे, आमच्या पद्धतीचे कार्यक्रम करू. श्री. देशपांडेजीनी त्यांना बोलावले. हिंदू करत तसेच काही सांस्कृतिक कार्यक्रम ओम व विधी, पूजा ते नागा लोक करत. शेवटी शरद पौर्णिमेचा विधी सवाचा सारखाच झाला. तो नागा प्रमुख स्वतः बाळासाहेबांना म्हणाला की, आपले सर्व विधी व पूजा सारखेच आहेत,

मग आम्ही कोण, आम्हीपण हिंदू आहोत का? निव्वळ त्यांना विरोध न केल्यामुळे असे पौऱ्याटिव्ह विचार त्यांच्या मनात निर्माण झाले.

दुसरा प्रसंग पूर्वांचललाच घडला. तिथे एक गुंड मुलगा सर्व गावाला त्रास देत होता. सर्व त्याला घाबरायचे. त्या गावात धर्मांतराचे प्रमाण बरेच वाढले होते. खिश्वन लोकांना सगळे घाबरत होते कारण ते धर्मांतर करत होते. परंतु मजा म्हणजे ह्या गुंड हिंदू मुलाने खिश्वन मुलीशी लग्न केले व ती हिंदू झाली. त्याच्या दहशातीमुळे दोन्ही धर्मांतरील लोक गप्प बसले. बाळासाहेबांना ही गोष्ट कळल्यावर त्यांनी कार्यकर्त्याकडून एक सायकल विकत आणून त्याला लग्नाची भेट म्हणून दिली. तो मुलगा बायकोला सायकलवर बसून गावभर फिरू लागला. त्यामुळे असा विचार पसरला की, हिंदू पण खिश्वनांना आपल्या धर्मांतर घेऊ शकतात. त्यानंतर धर्मांतराचा वेग कमी झाला व आपले कल्याण आश्रमाचे काम व्यवस्थित सुरु झाले.

– कीर्ती देशपांडे

मो.: ९४२३०३२२४

प्रवासी कार्यकर्ता आणि आयुर्वेद - वनवासी कल्याण आश्रम

नमस्कार! सर्व प्रथम प्रवासी कार्यकर्त्यांचे मनापासून अभीष्टचिन्तन!! यू ही चलाचल राही, यू ही चलाचल राही, कितनी हसीन है ये दुनिया... असे शब्द प्रवास म्हटल्यावर लगेच मनात येतात. पण प्रवास ज्यांना नित्याचा, त्यांच्या आरोग्याचे काय? भरपूर प्रवास करणं जेवढं आनंदादी तितकंच आपल्या आरोग्याचे मायलेज तपासणारे असते. आयुर्वेदातील जे आद्य क्रषी चरक आचार्य हे सुधा त्यांच्या चर असण्याने म्हणजे सतत फिरणारे, असे म्हणून चरकाचार्य म्हणून ओळखले जातात. तर असा प्रवास नियमित करण्याने खूप नवीन गोष्टी शिकायला मिळतात. अनुभव, सखे-सोबती मिळतात. त्याचबरोबर नवीन ओळखी, भेटीगाठी, संस्कृती, परिचय, क्षमता विकास, संघटन अशी अनेक उद्दिष्टे सोबत असतातच. या सगळ्या गोष्टी सध्या करण्यासाठी आपल्याला सुदृढ शरीर असणे नितांत आवश्यक आहे. धर्म, अर्थ, काम आणि मोक्ष यांची प्रासी करण्यासाठी, आरोग्य जोपासना यांची सांगड घालण्यासाठी आपण काय उपाययोजना केली पाहिजे ते थोडक्यात पाहूया.

अनेक पैलू ज्याच्याशी निगडीत आहेत अशी 'स्वास्थ्य' ही संकल्पना खूप व्यापक आहे. मुळात स्वास्थ्यासंबंधी समाजात समजांपेक्षा गैरसमज जास्त आहेत असं म्हटलं तर वावगं ठरणार नाही. म्हणजे माझी अमूक उंची असेल तर माझे तमूक वजन असले पाहिजे, त्वचा स्निग्ध हवी असेल तर अमूक TFM (Total Fatty Material) असलेलं क्रीम किंवा साबण वापरायला हवा. माझ्या रक्तामध्ये असलेल्या साखरेचे प्रमाण अमूक इतके असणे म्हणजे आरोग्य.. रक्तदाब सुद्धा प्रचलित आकड्यांच्या मागे - पुढे असणे म्हणजे आपण जास्त भयंकर रोगांनी ग्रस्त आहोत असा समज होणं... यासारखी अनेक उदाहरणं सांगता येतील.

आपल्या पूर्वजांनी आणि वैद्यक शास्त्राशी निगडीत आचार्यांनी स्वास्थ्य संबंधित खूप गोष्टी सोप्या पद्धतीने जनमानसात रुजवल्या आहेत फक्त या आधुनिकीकरणाला आसुसलेल्या युगात त्याचा अवलंब

करणं आपल्याला मागासपणाचे लक्षण वाटू लागलंय. म्हणजे दंतमंजनाची पावडर सोबत नेण्यापेक्षा पेस्ट वापरणे आपल्याला सोयीचे वाटू लागलं आहे. उटणे-डाळीचे पीठ वापरणे यापेक्षा साबण आता परवलीचा झाला आहे. अशया दैनंदिन अनेक गोष्टीचे उदाहरण घेता येईल. या सर्व गोष्टी खरं म्हणजे परस्पर आपलं आरोग्य चांगलं राहील याची काळजी घेत असतात, पण नवीन जाहिरातबाजीच्या जमान्यात हे सगळे कमी सोयीचे वाटायला लागलं हे खरंच... म्हणजे बघा, साधा ताप आला तर जुन्या काळात घराघरातून तुळस, गवती चहा, मिरे, आल, दालचिनी यांचा काढा करून दिलाय जायचा, आणि भूक असेल तरच भाताची पेज वैगरे देत असत. सध्या मात्र सर्वपरिचित अशी आधुनिक औषधं विना सल्ला बिनदिक्त वापरली जाताना दिसतात. शिवाय जाहिरातीसुद्धा बिम्बवतात मनावर, अमूक बाम लावला किंवा इन्हेलर घेतला की सर्दी, खोकला मिनिटात गायब. म्हणजे व्याधीचे स्वरूप कसंही असूदे, जनमनात त्या गोष्टी वापरून पाहाव्या अशी इच्छा नक्की उत्पन्न होते.

आयुर्वेद शास्त्र हे व्याधी मुळात उत्पन्न होऊ नये यासाठी आपल्याला सविस्तर मार्गदर्शन करते. म्हणजे आपली दिनचर्या कशी असावी, क्रतूनसार आहार-विहारात कसे आणि कोणते बदल करावे, व्यवसायानुसार कोणती विशेष काळजी घ्यावी अशया अनेक गोष्टी सहज-सुलभपणे आपल्या शास्त्रात सांगितल्या आहेत.

आता परत आपण मूळ मुद्द्याकडे म्हणजे आपल्या प्रवासी कार्यकर्त्यांकडे वळ्या. विशिष्ट उद्दिष्टे, जसं की नवीन ओळखी, भेटीगाठी, संस्कृती परिचय, क्षमता विकास, संघटन अशया अनेक आघाड्या आपण मंडळी सांभाळत असता. वारंवार प्रवास, अनेक मैल चालणे, बोलणे यासारखे शारीरिक श्रम, निश्चित ध्येयपूर्तीसाठी होणारे मानसिक श्रम यामुळे साहजिकच सगळ्या वेळा अनिश्चित असतात. त्यामुळे तहान, भूक, झोप, मल-मूत्र विसर्जन या सगळ्यांचे गणित बिघडते.

या सगळ्याला आयुर्वेदानी वेग (ज्यांचे धारण करून नये) अशी संज्ञा दिली आहे. नकळतपणे आणि नियमित शरीरातला वातदोष वाढवणारी ही कारणे कालांतरानी वेगवेगळे व्याधी निर्माण करू शकतात हे आपल्याला माहिती नसतं... या स्थितीत आरोग्य टिकवण्यासाठी काही सोपे बदल केले तर नक्कीच निरोगी राहाणं तितकसं अवघड वाटणार नाही.

दिवसाची सुरुवात ब्राह्म मुहूर्तावर म्हणजे रामप्रहरी करावी, म्हणजे सध्याच्या घड्याळाच्या परिभाषेत सांगायचं तर पहाटे साडेचार ते साडेपाच वाजता.. या काळाला आयुर्वेदानुसार अपान वायू चा काल असं पण म्हटलं जातं. म्हणजे या वेळात शरीर सुध्दा वेगांचे उत्सर्जन करायला साहाय्यभूत होतं. सहाजिकच ज्याच्या दिवसाची सुरुवात मलनिर्हणानी होते त्याचा दिवस प्रसन्न गेला नाही तर नवल! शिवाय चहा, कॉफी किंवा अन्य उत्तेजक वस्तू किंवा द्रव्यांची गरज भासत नाही. यानंतर दुसरा महत्वाचा आणि जादू सारखी शरीरावर परिणाम करणारा म्हणजे अभ्यंग.. श्रम, वातदोष यांचे शमन करणे या बरोबरच चिरतरुण राहण्यासाठी नित्य, नियमित अभ्यंग हवाच ! टाळाटाळ टाळायची असेल तर घाईच्या वेळी किमान डोकं, कान आणि पाय यांना तरी नक्कीच अभ्यंग करावा असं आयुर्वेद सांगतो. त्यानंतर सूर्यनमस्कार किंवा अन्य व्यायाम जो आपल्या शरीराच्या अर्ध शक्ती असेल तो करावा. या सगळ्याचे दीर्घकालीन फायदे खूप जास्त आहेत.

यानंतर भारतीय विचार परंपरेने ज्या मूलभूत गरजेला उदरभरण नोहे जाणिजे यज्ञकर्म अशी उदात्त भूमिका जोडली आहे आणि अन्न ब्रह्मा रसो विष्णू भोक्ता देवो महेश्वरः असं ज्याचं वर्णन आहे असा आपल्या सगळ्यांचा जिज्हाळ्याचा मुद्दा म्हणजे भोजन.. आयुर्वेदात आहाराला महाभैषज्य म्हणजे मोठे औषध अशी उपमा दिली आहे. कारण या अन्नरसाच्या माध्यमातूनच शरीराची जडण-घडण होते. थोडक्यात काय तर ज्याचा आहार चांगला त्याचे आरोग्यही चांगले राहाणार. यामध्ये आहार कधी, कितीवेळा, प्रमाण, रस, नियमित वेळा असे अनेक मुद्दे विचारात घ्यायला हवेत. प्रवासात अनेकदा, वेळा अनियमित होण्याची शक्यता

असते. तेव्हा भोजनाच्या सुरुवातीला अन्नाचे पचन चांगले व्हावे याकरिता सैंधव मीठ, आल्याचा छोटा तुकडा चावून खाण्याने पुष्कळ फायदा होतो. तसंच उपलब्धते अभावी बन्याचदा एकच प्रकारचं अन्न (जसं की वांगी, बटाटा, पावटा यासारख्या भाज्या) वारंवार सेवन केले जातात, जे प्राय: वातूळ संबोधले जातात. म्हणजे असे पदार्थ वारंवार खाण्यात आले तर शरीरातल्या वात दोषाची वृद्धी होते. म्हणून जेवण झाल्यानंतर त्या अन्नाचे पचन चांगले व्हावे याकरिता भोजनोत्तर बडीशेप, ओवा शक्य असल्यास तांबूल सेवन करावं. म्हणजे व्यवहारात ज्याला आपण विड्याचे पान म्हणतो ते. यातही अनेक गुणकारी औषधी असतात, जसे चुना हा क्षार असतो. तो पोटदुखी, वातवृद्धी यामध्ये उपयोगी ठरतो. विड्याचं म्हणजे नागवेलीचं पान हे तिखट, उण्ण आणि तुरट रसाचं असतं आणि कफाचा नाश करतं. अश्या दीपन-पाचन द्रव्यांचा वापर करणं हे पोटाला उपयोगी ठरतं. अगदीच सहज मिळण्याजोगी पुढिन्याची पान किंवा हिंग आणि तूप मिसळून यांचा सुध्दा वापर गॅसेस किंवा पोटदुखी होऊ नये म्हणून करू शकतो. अन्नाचा सहोदर म्हणजे पाणी. पाणीसुध्दा पचवण्याची गोष्ट आहे, म्हणूनच आपल्याकडे बारा गावचं पाणी प्यायलेला ही म्हण रूढ झाली असावी. आता प्रवासात शक्य तिथे उकळलेले पाणी प्यावे. अगदी शक्य नसेल तर थंडीच्या दिवसात सुंदर घालून, उन्हाळ्यात वाळ्याची मुळी घालून याचा वापर केला पाहिजे. नागरमोथा सुध्दा पाण्यात घालून उकळल्याने ते पाणी पचायला हलके होते आणि हलकासा बारीक ताप वैगरे असेल तर त्यातही हे औषध म्हणून उपयोगी होते.

यानंतर निद्रा किंवा झोप. प्रवास, बैठका या नियमिताने जागरण, अपूर्ण झोप, यामुळे शरीरात वात-पित दोष वाढून आम्लपित्तासारखे विकार होण्याची शक्यता असते. अपूर्ण राहिलेली झोप दुसऱ्या दिवशी जेवणापूर्वी जेवढे जागरण झाले आहे त्याच्या निम्मा वेळ घ्यावी. रात्री उशिरा काम पूर्ण करून निजणार असल्यास दुधपान अवश्य करावे. तेलकट, मसालेदार अन्न शक्यतो टाळावे. निजण्यापूर्वी ईशस्तवन अवश्य करावं. मानसिक शीण कमी व्हायला त्याची मदत होते.

ही झाली दिनचर्येतील काही सध्या आणि सोप्या मात्र आवर्जून अमलात आणण्याच्या गोष्टींविषयीची माहिती. जसं दिनचर्या तसं क्रतुचर्या पालन करणे हेही सर्वांसाठी हितावह असतं. म्हणजे सामान्य स्थितीत क्रतू जसा बदलतो तसं आपण सुध्दा त्यानुसार प्रवास करताना आचरण बदललं पाहिजे. आदान काळ आणि विसर्ग काळ अशी सूर्याच्या तेजाच्या तीव्रतेनुसार महिन्यांची विभागणी होते. साध्या भाषेत म्हणायचं तर उष्ण आणि शीत काळ.. शिशिर, वसंत आणि ग्रीष्म क्रतूंचा अंतर्भाव आदान काळात होतो. यामध्ये उत्तरोत्तर उन्हाची तीव्रता वाढत जाते. अशा वेळी प्रवासाला जाते वेळी कोकम सरबत, धने-जिरे-खडीसाखर यांचे पाणी, उन्हापासून संरक्षण करण्यासाठी टोपी, गॅगल, रुमाल यांचा अवश्य वापर केला पाहिजे. वर्षा, शरद आणि हेमंत क्रतूंचा अंतर्भाव विसर्ग काळात होतो. या काळात सूर्याच्या उष्णतेचा प्रभाव कमी कमी होतो आणि शैत्याचा प्रभाव वाढत जातो. म्हणूनच थंडीच्या दिवसात प्रवासासाठी घेण्याच्या सामानात गरम कपड्यांसोबतच सुंठ, वेखंड, ज्येष्ठमध पावडर यासारख्या वस्तू अवश्य घ्याव्यात. पावसाळ्यात मधाची छोटी बाटली आवर्जून सोबत न्यावी आणि मधाचे नियमित छोट्या मात्रेत सेवन करावं.

याशिवाय भौगोलीक दृष्ट्या उंचीवर, जसे की दार्जीलिंग, गंगटोक अशा उंचावर असणाऱ्या ठिकाणी जाताना श्वास घेणे सुखावह व्हावं याकरिता रुमालाच्या घडीत भीमसेनी कापूर जवळ बालगावा. हात-पाय थंडीने गोढू नयेत म्हणून चोळण्यासाठी वेखंडाची पावडर जवळ ठेवावी. त्याव्यतिरिक्त तीळ तेलाची छोटी बाटली नियमित स्नेहनाकरिता जवळ ठेवावी. कधी जंगल किंवा वनराईच्या देशातून जाण्याचा प्रसंग असेल तेव्हा पायाला जळवा चिकटून राहू नयेत यासाठी हळद, सैंधव यांची पुडी जवळ बालगावी. कधी खरचतलं, रक्तस्खाव थांबत नाही अशी वेळ आली तर त्यावेळी चहाची पूढ जखमेवर पसरून घालण्यासाठी सोबत न्यावी. रक्तस्खाव कमी व्हायला त्यांनी मदत होते.

वारंवार प्रवास आणि जेवणातले बदल यामुळे अपचन, घशाशी अंबंट येणे किंवा जळजळ असे त्रास

होत असले तर आवळा सुपारी, बडीशेप, धने, पुढिना, ओवा, आलं, सुंठ अशा पाचक द्रव्यांचा वैद्यांच्या सल्ल्याने वापर करता येऊ शकेल. याव्यतिरिक्त घशात कफ किंवा प्रवासानी कफ आणि वाताचे विकार उत्पन्न होत असले तर ज्येष्ठमध, दालचिनी, तुळस, सुंठ, हळद, गवती चहा, मिरे या पदार्थांचा काढा यांचासुद्धा अनुभवी वैद्यांच्या सल्ल्यांनी उपयोग करता येऊ शकतो. कचित उन्हाळी लागल्यासारखी झाली तर धने, जिरे यांसंह पाणी उकळून प्यायलं तर वैद्यांकळून योग्य औषध उपलब्ध होईस्तोवर त्याची तीव्रता कमी व्हायला मदत होते. पोटात गुबारा धरत असला किंवा गँसेस होऊन पोट दुखत असलं तर अशा वेळी हिंग तुपात कालवून त्याचा नाभी प्रदेशी लेप केल्यांनी आराम पळू शकतो. अशा सध्या सोप्या सहज उपलब्ध द्रव्यांचा प्रवासात युक्तीने वापर करता येतो. त्याचबरोबर काही गोष्टी आपण आवर्जून लक्षात ठेवायला हव्यात. त्या म्हणजे..

शक्यतो भोजन करून लगेच प्रवासाला निघू नये. प्रवासाला निघताना आवर्जून कानात कापसाचे बोळे ठेवावेत. प्रवासाला जातेवेळी शिरःस्थाणाने डोके झाकलेले असावे (टोपी, रुमाल किंवा तत्सम). इप्सित स्थळी पोचल्यावर आवर्जून कर्णपूरण करावे (तेल कोमट करून कानात घालावे). शक्य असेल किंवा उपलब्धता असेल तर अभ्यंग करावा. कोमट किंवा गरम पाणी प्यावे.

प्रवासी कार्यकर्ता हा एक प्रकारे कर्मयोगी असतो. कमीत कमी वस्तू सोबत घेऊनच प्रवास अंगवळणी पाडून घेतलेला असतो. त्यामुळे गोपालदास नीरज यांनी लिहिलेल्या काव्यातल्या पुढील पंक्ती आवर्जून उल्लेख करावा अश्या आहेत...जितना कम सामान रहेगा, उतना सफर आसान होगा.. हे जेवढं सत्य आहे तितकच या शरीररूपी संपत्तीचे जितन करण्यासाठी आवश्यक अशा द्रव्य आणि सवर्यांचा साठा मात्र निश्चित सोबत घ्यावा. जेणेकरून आणणासारख्या कर्मयोग्यांचा आयुष्यरूपी प्रवास सुध्दा निरामय आणि दीर्घायू संपन्न होईल..

– वैद्य सौ. सोनिया सौरभ काळे

B.A.M.S. D.Y.A., D.Ayu.D, M.D.
शुद्ध आयुर्वेद चिकित्सक

ॐ द्वृष्टिं द्वृष्टिं

रखामी विवेकानंद यांची व्यापक धर्म संकल्पना

विवेकानंदांनी धर्माला राष्ट्रीय आत्मा म्हटले आहे. धर्माला राष्ट्राचा प्राण असे ते मानतात. धर्म आणि ज्ञान हे परस्परांना पूरक आहेत. चैतन्याचे विज्ञान आहे, असेही ही त्यांनी सांगितले आहे. ते म्हणतात हिंदू धर्म हा मानवधर्म आहे.

विवेकानंदांनी राष्ट्रीयतेचा पुरस्कार केला. आक्रमण करणारी राष्ट्रे लयाला गेली आहेत हे त्यांनी रोम, स्पैन, युनान यांची उदाहरणे देऊन पटवून दिलेले आहे. त्यांनी भारताला सदाचारी, नैतिकता परायण आणि धार्मिक राष्ट्र मानले आहे.

विवेकानंदांनी जीवनात अध्यात्म गतीला राष्ट्राचा मेरुदंड आणि मानवतेची माता म्हटले आहे. स्वामी विवेकानंदांनी आत्मज्ञान हीच जीवनातील सर्वोच्च उपलब्धी मानली आहे. स्वामी विवेकानंदांनी याचा स्वीकार केला. त्यांनी केवळ मानवाच्या अस्तित्वामध्ये एकता, एकात्मता अनुभवली नाही, तर पशुपक्षी, वृक्ष, रोप या सर्वांमध्ये एक तत्व सांगितले आहे. उच्चतम अशा परमेश्वरापासून तो थेट सर्वसामान्य व्यक्तिमध्ये हे एकत्र त्यांनी पाहिले.

त्यांनी एकत्र आणि भारतीयत्व जागवताना म्हटले आहे की, तुम्ही मोठ्या स्वाभिमानाने म्हणा, मी भारतवासी आहे. प्रत्येक भारतवासी माझा बंधू आहे. अज्ञान दरिद्री भारतवासी माझा बांधव आहे. कोणत्याही भेदभावाला थारा न देता उलट त्यांनी माणसाची सेवा हीच ईश्वराची पूजा आहे असे सांगितले आहे. मातृदेवो भव ही कल्पना त्यांनी पुरस्कारलेली आहे. स्वामी विवेकानंदांनी आपल्या अनेक भाषणांतून ‘स्त्री जीवनाचा आरंभ आणि अखेर मातृत्वात आहे’, असे सांगितले आहे. भारतीय समाजाचा खरा आधार नारीची प्रतिष्ठा मानली आहे. त्याचप्रमाणे आपली भारतीय कुटुंब पद्धती हा सर्वोच्च संस्कार मानला आहे. आपल्या महिलांची स्थिती, त्यांची अवस्था हे राष्ट्राच्या प्रगतीचे मोजमाप मांडले आहे. आपल्या संस्कृतीची स्त्री ही संरक्षक आहे. खरंच, सांस्कृतिक उन्नतीचे आणि आपल्या अध्यात्मिकतेचे एक प्रतीक आहे, असे स्वामी म्हणतात.

धर्माच्या जोरावर त्यांनी देशात धार्मिक आणि सामाजिक पुनर्जागरण केले. भारत देशाच्या भावी पिढ्यांमध्ये देशभक्तीचा भाव, स्वाभिमान, आत्मविश्वास आणि आत्मगौरव त्यांनी जागविला.

ते म्हणतात, माझाचा धर्म खरा, ही संकुचित वृत्तीच आहे. आकाशातून पडणारे पाणी शेवटी समुद्राला मिळते, तसे तुम्ही कोणत्याही देवाची उपासना केली तरी ती ईश्वराला पोचते. ही हिंदू धर्माची उदात, व्यापक विचारधारा जगात शांतता प्रस्थापित करू शकेल. त्यांच्या विचारांची कल्पकता, चतुरख व्यक्तिमत्व, सर्वांगीण अभ्यास, वाचनातील गती, प्रचंड प्रवास, चिंतन, सर्वसमावेशक दृष्टिकोन, धर्माबद्दलचा स्वाभिमान बाळगून देखील इतर धर्माबद्दल मनात जपलेली सद्भावना, अध्यात्मावर श्रद्धा असूनही वैज्ञानिक दृष्टिकोनाचा अवलंब यामुळे स्वामी विवेकानंदांचे वकृत्व आणि कर्तृत्व फुललेले आहे. स्वामी विवेकानंदांनी स्पष्टपणे सांगितले आहे की, माझे म्हणणे ऐकायचे असेल तर तुम्हाला आपल्या खोलीची दारे सताड उघडी ठेवावी लागतील. तुमच्या अवतीभवती दारिद्र्याला गांजलेले, मोठ्या कष्टात जीवन जगत असतील, त्या सार्याची तुम्हाला आता सेवा करावी लागेल. पीडित असतील त्यांच्या औषध पाण्याची व्यवस्था करून घायला हवी आणि स्वतः खपून सेवा करायला हवी. जे भुकेलेले असतील त्यांच्यासाठी अन्न पाण्याची व्यवस्था करायला हवी. तुम्ही इतके शिकला आहात, भोवताली अडाणी, अशिक्षित लोकांना शिकवण्याचा प्रयत्न करा. हा त्यांचा संदेश आहे.

The poor, the illiterate, ignorant, the affected, let these be your God. Know that service to these alone is the highest religion.

अशा असंख्य विचारांची समाजामध्ये पेरणी केलेल्या स्वामी विवेकानंदांचे जीवन लक्ष्यवेधी आहे. ज्ञानयोग, कर्मयोग, भक्ती योग हे सगळे योगपूरक आहेत, ते सुसंगत सन्मार्ग आहेत. आपले ध्येय सुप्रदिव्यतेचे, भव्य

प्रगटीकरण आहे, या शिकवणुकीतून सुखी जीवनाचे दरवाजे खुले करण्याचा स्वामी विवेकानंद यांचा प्रयत्न होता. ते म्हणत पश्चिम ही धनिकांच्या टाचेखाली चिरडली असली, तर पूर्व ही धर्ममार्तांच्या टाचेखाली चिरडली आहे. आता आपण धन आणि धर्म यात समतोल साधला पाहिजे. आपल्या अध्यात्माला भौतिकतेची जोड दिली तर खन्या अर्थाने आपली प्रगती होईल, हे विचार जनमानसात रुजवण्यासाठी स्वामीजींनी संन्यास घेतला. धर्म समाजसुधारणेला आपले सारे जीवन वाहून घेतले.

त्यांचे तत्वज्ञान असे आहे की तेजोभंगाने कोणताही कार्यभाग सफल होत नसतो. तेवढ्यासाठी आपल्या स्वकीयांना सदैव उत्कर्षाची प्रेरणा द्यावी. आत्मनिर्भत्सना कधीही करू नये. आपण जुन्या रुढीचे खोटे समर्थन करू नये. त्यापेक्षा तुम्ही नास्तिक झालात, तरी चालेल. आपण आत्मसात करीत असलेल्या नव्या नव्या शास्त्राचा असा हा गैर उपयोग होऊ नये. अशी ही नव्या अर्थाने स्वामी विवेकानंदाना धर्म शांती अपेक्षित होती.

– भास्कर गिरधारी नाशिक
मो.: ९८२३०१२३०१

जनजातीतील मकर संक्रांत

मकर संक्रांत हा भारताच्या प्रमुख सणांपैकी एक सण आहे. दरवर्षी हा सण १४ ते १५ जानेवारीला येतो. या दिवशी सूर्य मकर राशीत प्रवेश करतो व दिवस हळूहळू मोठा होऊ लागतो. मकरसंक्रांत हा भारतातील पौष महिन्यात येणारा एक शेती संबंधित सण आहे. आपला देश विविधतेने नटलेला आहे. विविधता म्हटलं की सण-उत्सव, समारंभ, रितीरिवाज, परंपरा, खानपान यामध्ये विविधता दिसून येते. विविधता असली तरी त्यात एकता मात्र दिसून येते. तिळगुळ घ्या गोड गोड बोला म्हणत सगळे आपापसातील मतभेद दूर ठेवून सण साजरा करतात. पण शहरात आणि गावाकडील किंवा वनवासी भागात हा सण वेगवेगळ्या पद्धतीने साजरा करताना आपल्याला पाहायला मिळतो. मी मूळची वनवासी भागातील जनजाती समाजातील महादेव कोळी असल्यामुळे आमच्याकडे हा सण वेगळ्या पद्धतीने साजरा होतो. एकत्र कुटुंब पद्धती मुळे घरातील सर्व बायका म्हणजे आई, नानी, वहिनी, आजी ह्या सकाळी लवकर उटून झाडलोट करतात. नंतर अंगण, घर शेणाने सारवतात. अंघोळ करून पुरणपोळीचा स्वयंपाक केला जातो. नंतर खण पूजतात. (सुगडाला आमच्या या भागात खण असे म्हणतात.). या दिवसांमध्ये शेतात असलेले विविध वाण या खणात भरतात. त्यात हरभरे, बोरे, गव्हाची

ओंबी, ऊस, तीळ, शेंगभाजी इ. भरून ते देवापुढे एका पाटावर मांडून पूजा करतात.

घरातील सर्व बायका खणाला नैवद्य दाखवून मग उपवास सोडतात. मग संध्याकाळी घरातील, वाडीतील सर्वांना तिळगुळ देतात. लहान मुले मोठ्यांचा आशीर्वाद घेतात. तिळगुळ घ्या गोड गोड बोला असं म्हणत हा सण साजरा करतात. नाशिक जिल्ह्यातील वनवासी भागात, उदाहरणार्थ गुही सुरगाना या भागात हा सण कोकणा जमातीमध्ये वेगळ्या पद्धतीने साजरा करतात. ह्या बायका घरात सुगड किंवा खणाची पूजा करीत नाहीत. या दिवशी स्वयंपाक म्हणून गोड साखरेचे किंवा गुळाचे, तांदळाच्या पिठाचे घावन करतात. तर कातकरी समाजात फक्त तिळगुळ एकमेकांना देण्याची पद्धत आहे. हे लोक कोणतीही पूजा विधी करत नाहीत. वस्तीतील काही लोक मात्र शिकारीला जातात आणि जी शिकार मिळेल त्याचा स्वयंपाक म्हणजे जेवण बनवून खातात. तर काही वनवासी भागात, सिंधुरुद्ग जिल्ह्यातील देवगड भागातील सुवासिनी मात्र नवीन साडी नेसतात. सुगड पुजतात आणि एकमेकांना हळदी कुंकू लावून वाण देतात आणि स्वयंपाकात खोबरे टाकून गोड भात करण्याची पद्धत आहे. अशाप्रकारे प्रत्येक वनवासी भागात हा सण वेगवेगळ्या पद्धतीने साजरा करतात.

– प्रमिला सोमनाथ इदे
मो.: ८५३०८९४२९२

वारसा ते वार्सापुन्हा वारसा

डॉ. आनंद फाटक यांना संघ संस्कार, सामाजिक कामाचा वारसा घरातून मिळालेला. वडील बालपणापासून स्वयंसेवक, आद्य सरसंघचालकांपासून सर्व सरसंघचालक पाहिलेले. आई जनसंघाची कार्यकर्ती. त्यामुळे संघापेक्षा संघ बंदीच्या आठवणीच जगण्याचा आधार. अशा वातावरणात आनंद मोठा झाला आणि वळणाचे पाणी वळणावर गेले.

लौकिक शिक्षण पूर्ण होताच काही काळ संघाचे प्रचारक म्हणून जाण्याचा विचार पक्का होता. त्यानुसार प्रचारक म्हणून जबाबदारी स्वीकारली पण आपल्या वैद्यकीय शिक्षणाचा उपयोग उपेक्षित समाजासाठी व्हावा ही आंतरिक तळमळ असल्याने क्षेत्र बदलले. आता 'वनवासी कल्याण आश्रमाचे' पूर्णविळ कार्यकर्ते म्हणून काम करायची संधी मिळाली. धुळे जिल्हातील आदिवासी बहुल 'वार्सा' गावात डॉ. आनंद यांनी पाय ठेवला. कष्ट करण्याची मानसिक तयारी होती पण सुरुवात कुटून करावी हा प्रश्न होता. भर दिवसा अंधारून यावं अशी स्थिति होती. संघ संपर्कातून कुणा एकाच्या 'पडवीत' दवाखान्यासाठी जागा मिळाली.

'एम. डी. फिजिशीयन' अशी दमदार पदवी हाती असलेला, तितक्याच उत्तम मार्कार्नी पास झालेला एक डॉक्टर वातानुकूलित ओ. पी. डी. तील लांब रुंद टेबल आणि आरामशीर गुबगुबीत खुर्चीचा विचारही न करता रखरखीत उन्हाचा चटका सहन करत कुणीतरी उपकार म्हणून दिलेल्या पडक्या 'शेणा-मातीने' सारवलेल्या 'पडवीत' आपला दवाखाना उघडून बसतो. घरी दोन वेळचं पोटभर खायला मिळत असताना संध्यकाळच्या खिंचडीसाठी मूठभर तांदूळ कोणी देईल का? याची वाट पहात कितीतरी रात्री उपाशी पोटी झोपून जातो. तरीही सकाळी उटून हसत मुखाने हाती घेतलेला 'वसा' पूर्ण करण्यासाठी कामाला लागतो.

डॉ. आनंद यांनी रुणांची नाडी बघताना 'शहरी' विरुद्ध 'आदिवासी' याची त्यांच्या मनात असलेली नीरगाठ सोडवली. निर्मळ मनाच्या वनवासी बंधूंना साद घातली. आजारी पडून उपचार घेण्यापेक्षा आजारी न पडण्याचे तंत्र आणि मंत्र शिकवायला सुरुवात केली. त्या

पंचक्रोशीत हे सगळंच नवीन होतं. डॉ. आनंद यांच्या सात्विक कार्याला स्थानिकांची जोड मिळू लागली.

आदिवासींच्या व्याधी जितक्या लवकर बर्या होत होत्या त्याही पेक्षा लवकर ह्या 'वनवाश्या दात्तर' आदिवासींची मन जिकून घेत होता. बाजाराच्या दिवशीसुद्धा सुरवातीला कसे बसे दोन चार रुण येणाऱ्या डॉ. आनंद यांच्या पडवीत हळू हळू रुणांच्या रांगा लागू लागल्या. आपल्या औषधांशिवाय बरे न होणारे आदिवासी कोणा नव्या डॉक्टरच्या अंगणात तासंतास उभे राहातात हे पाहन प्रस्थापित भोंटु डॉक्टरांच्या पाया खालची वाळू सरकू लागली. त्यांनी नव्या डॉक्टरला त्रास देण्याचे अनेक प्रयत्न केले. पण आपल्या रुणसेवेच्या कामाशी प्रामाणिक राहाणाऱ्या डॉ. आनंद यांना त्याच्याकडे बघायलाही वेळ नव्हता.

'वनवाश्या दात्तर' नवसाला पावल्या सारखा गावचा झाला. डॉक्टरांच्या शब्दाला मान मिळू लागला. आसपासच्या लोकांच्या गुणांचा परिचय होऊ लागला. सेवाभाव, नेतृत्व गूण यातून मदतीचे हात पुढे घेऊ लागले. सामाजिक सेवावृत्तीला स्थायी स्वरूप मिळावे म्हणून केलेल्या प्रयत्नाला मूर्त स्वरूप मिळण्याची स्थिति निर्माण झाली.

पिंपळनेरच्या बारीपाड्याच्या 'चैतराम पवार' यांची ओळख झाली. आदर्श ग्राम विकासाची मुहूर्तमेढ रोवली गेली. आज तीस पस्तीस वर्षांनंतर 'बारीपाडा' आंतरराष्ट्रीय स्तरावर 'आदर्श गाव' म्हणून ओळखला जावू लागला. I am not in the game, but people should feel that I am in the game. डॉक्टर 'इंदू न मम' म्हणत त्यातून हळूच बाजूला झाले. कार्यकर्त्यांची शृंखला तयार झाली. पुन्हा एकदा आपल्या निजी जीवनाकडे परतावे असे ठरले.

औरंगाबादच्या डॉ. हेडेगेवार रुणालयात कामाला सुरुवात केली. कामाची पद्धत तीच. त्यामुळे प्रत्येक रुणाचे पूर्ण शंका निरसन झाल्याशिवाय समाधान नाही. जे उपचार इतरांसाठी आव्हानात्मक वाटतात ते आव्हान डॉ. आनंद लीलया स्वीकारतात. आपल्या वैद्यकीय ज्ञानावर आणि अनुभवावर पूर्ण विश्वास असल्याने

रुणांच्या मनात नवा विश्वास निर्माण करण्यात यशस्वी होतात. हा विश्वासच त्यांच्या अनाहत कर्तृत्वाला सप्त सरितांच्या ओंकाराचे पावित्र प्राप्त करून देतो.

पाचशे शब्दातही न मावणार्या डॉ. आनंद फाटक त्यांच्या व्यक्तित्वाला ज्ञानेश्वर माऊलींच्या पसायदानातील दोन ओळी साजेश्या वाटतात. डॉ. आनंद फाटक म्हणजे

‘कल्पतरुंचे आरब’ आहे ज्यांनी आपल्या प्रयत्नांनी ‘चितामणीचे गाव’ वसवण्याचा वसा हाती घेतला आहे. आज त्यांच्या संपर्कातील अनेक जणांनी हा वारसा पुढे चालवण्याचा संकल्प केला आहे. तो पूर्णत्वास जाईल यात शंका नाही.

— सुहास वैद्य

चेलाडी, कासुर्डी हळदीकुंकू समारंभ

चेलाडी व कासुर्डी या दोन पाड्यांवर संक्रांतीचे हळदीकुंकू करण्याचे ठरवले. पाड्यांवर द्यायच्या साड्याचे व ब्लाउज पीसेसचे पॅकिंग सर्व महिलांनी कार्यालयात जमून केले. बायकांना देण्यासाठी तिळगुळ आणून ठेवला. आणि १९ तारखेला पुणे महानगरच्या महिला कार्यकर्त्यांनी सकाळी ७ वाजता चेलाडीला प्रयाण केले. चेलाडीला श्री. दगडूभाऊ हिलम यांना डॉ.उषा जैन यांनी आम्ही येत असल्याची सूचना दिली होती. चेलाडी गावात जुन्या बस स्थानकाजवळ थोडे पुढे गेल्यावर कार्यक्रमाची जागा निश्चित केली होती. आम्ही घरून आणलेला नाशता करून पाड्यावर गेलो. तेथे हळू हळू लहान मुले व महिला जमा झाल्या. तेथे गेल्या गेल्या नजरैत भरलेली गोष्ट म्हणजे दोन भल्या मोठ्या पाण्याच्या टाक्या भरून वाहात होत्या. त्याचे जरा सर्वांनाच वाईट वाटले. त्या पाड्यावरची मंडळी स्वच्छता आणि शिक्षण या बाबतीत उदासीन वाटली. दगडू हिलम म्हणाले, मुलांना अंघोळ घाला म्हटलं तर त्या बायका त्यांना म्हणतील, तुम्हीच त्यांना अंघोळ घाला. त्यामुळे तिथे फार काम करावे लागणार आहे. त्यांच्यात वैचारिक बदल घडवून आणण्यासाठी खूप मेहनत व वारंवार भेटी द्याव्या लागतील असे वाटते. तिथे एकूण ४५ कुटुंबे राहातात. घरटी साधारण ५-६ माणसे असावीत. २८ बायकांना हळदीकुंकू देऊन वाण म्हणून साड्या व तिळगुळ देऊन कार्यक्रम संपन्न झाला. मुलांना तिळगुळ दिला. नंतर तिथे एक श्री. कोंडे म्हणून गृहस्थ आले व ते म्हणाले की तिथले एक PSI निवृत्त, श्री. कदम, यांनी आम्हाला चहापानासाठी बोलावले आहे. त्यांच्याकडे ११ वाजता पोचलो. त्यांच्याशी दिलखुलास गप्पा झाल्या. चहापाण्याबरोबर आपल्या कामाबद्दल चर्चा चालू होती. श्री. कदम डॉ. जैन यांना चांगले

ओळखतात. ते म्हणाले की आपण दोघांच्या सहकाऱ्यांनी चेलाडी गावाचा विकास करू शकतो. तेहा आम्ही त्यांना चेलाडीला जे पाणी फुकट जाते त्यासाठी वाल्व बसवायची विनंती केली. श्री. कदम स्वतः अनाथ मुलांसाठी संस्था चालवतात. त्यांच्याकडे ३२ मुले आहेत. त्यांचे शिक्षण, जेवणखाण सर्व खर्च संस्थेतून दिल जातो. तिथून आम्ही कासुर्डीला गेलो. तिथे गणेश मंदिर व दत्त मंदिर अशी दोन सुंदर मंदिरे आहेत. मंदिरातच सौ. सुभद्रा ज्ञानेश्वर काटकर, यांनी चट्या टाकून महिलांची बसण्याची व्यवस्था केली होती. त्या चेलाडीहून आमच्या बरोबर कासुर्डीला आल्या. सुभद्राताईनी, या वनवासी कल्याण आश्रमाचे काम करण्याचा महिला तुम्हाला हळदीकुंकू आणि साड्या देणार आहेत, असे त्यांच्या भाषेत सांगितले. आपण तेथे हळदी-कुंकवाचा कार्यक्रम, २५ महिलांना साड्या व बाकी सहा महिलांना ब्लाउजपीस व तिळगुळ देऊन कार्यक्रम संपन्न केला. सर्व लहान मुलांना तिळगुळ दिला.

ज्ञानेश्वर काटकर कासुर्डीला असतात. कासुर्डी पाड्यावर ४९ कुटुंबे आहेत. त्या पाड्यावर शिल्पा पांडुरंग काटकर, अनिता विश्वास पवार, सोनी पिंटू जाधव आणि विमल जगताप या महिलांवर मुलांचे रोज संस्कार वर्ग घेण्याची जबाबदारी सोपवली आहे आणि त्यांनी ती स्वीकारली आहे.

ह्या कार्यक्रमात सर्वांबरोबर आपल्या गाडीचा चक्रधर श्री. अंकुश मुजुमले पण सहभागी होता. त्याने कार्यक्रमाचे फोटो काढले व समान उचलण्यास मदत केली. त्यालाही कार्यक्रम आवडला. तसेच महत्वाचा उल्लेख म्हणजे सौ. गीताताई खांडेकर यांनी २५ नवीन साड्या कार्यक्रमासाठी दिल्या, त्यांचे मनःपूर्वक आभार.

— नीला घुबे (मो.: ९८१९५८४१५९)

तीरसिंगला तिरुपती करणारे दादा

१९ ऑक्टोबर, मनुष्य गौरव दिवस. स्वाध्याय परिवाराचे प्रणेते प.पू.पांडुरंगशास्त्री आठवले यांचा जन्मदिवस. व्यक्तीपूजा, कर्मकांड याला यत्किंचित्तही थारा न देता पांडुरंगशास्त्रीनी निरपेक्ष भक्तीभावाच्या बळावर लाखो लोकांच्या जीवनात अक्षरशः अभूतपूर्व असे परिवर्तन घडवून आणले. योगायोगाने हे वर्ष पांडुरंगशास्त्री आठवले यांचे जन्मशताब्दी वर्ष देखील आहे. ‘वाल्याचा वात्मिकी होणे’, ‘नराचा नारायण होणे’ याबाबतच्या अनेक कथा आपण वाचतो, ऐकतो. पण स्वाध्याय परिवाराच्या परिस्पर्शानि गेल्या अनेक वर्षात आयुष्याची दिशा चुकलेल्या व निरर्थक आयुष्य जगणाऱ्या शब्दशः लाखो लोकांच्या जीवनाला अर्थ प्राप्त करून दिला आहे.

घटना खूप जुनी आहे. म्हणजे ११-१२ सालची असावी. खून, दरोडेखोरी, हत्या, खंडणी वसूल करणे यालाच आयुष्य मानणाऱ्या एका डाकूच्या जीवनात ‘स्वाध्याय’ च्या रूपाने एक प्रकाश निर्माण झाला आणि एक नवीन म्हण अस्तित्वात आली... ‘तीरसिंगचा तिरुपती झाला’

नंदुरबाबर जिल्ह्यातील शहादा तालुक्यात असलेले चिखली- कानडी नावाचे छोटेसे गाव. गावाच्या एका बाजूला भिल्ल समाजाची खूप मोठी वस्ती आहे. याच गावात वनवासी कल्याण आश्रमाचे एक वसतिगृह देखील आहे. याच वसतिगृहावर कल्याण आश्रमाचा पूर्णवेळ कार्यकर्ता म्हणून ११-१२ साली कार्यरत होतो. एके दिवशी रात्री असेच एक पांढरे कपडे घातलेले सडपातळ गृहस्थ आश्रमात आले. स्वाध्यायच्या केंद्रासाठी आठवड्यातून एक दिवस आश्रमाची जागा द्यावी अशी ते विनंती करत होते. अर्थात सर्वांच्या सहमतीने आश्रमाच्या जागेत हे केंद्र घेण्यास संमती मिळाल्यानंतर आठवड्यातून एक दिवस स्वाध्याय केंद्र सुरु झाले. पन्नास-साठ स्वाध्यायी एकत्र येऊ लागले. ‘जय योगेश्वर’ च्या नादाने आश्रमाचा परिसर अधिकच पवित्र बनलेला होता. हे गृहस्थ म्हणजे भिल्ल समाजातील तिरुपती बाबा ठाकरे असल्याचे कळाले.

यथावकाश या तिरुपती बाबांचे पूर्वायुष्य

समजल्यानंतर तर त्यांच्याबद्दलचा आदर अधिकच वाढला.

कोण आहेत हे तिरुपती बाबा?

शहादा परिसरातील प्रकाशा, मंदाने, म्हसावद या सान्या भागात एक कुख्यात दरोडेखोर व त्याची टोळी कार्यरत होती. तीरसिंग बांड हे त्या कुख्यात दरोडेखोरांचे नाव...! १० सालाच्या पूर्वी पंधरा-वीस वर्षे या टोळीने अक्षरशः धुमाकूळ घातलेला होता. संध्याकाळ नंतर या परिसरात फिरण्याची कुणाची हिंमत नसे, एवढी भयानक दहशत तीरसिंग या परिसरात होती. येणाऱ्या जाणाऱ्यांना लुटणे, घरांवर दरोडे घालणे, शेतातील उभी पिके कापून नेणे, धान्याची कोठारे लुटून नेणे, असे उद्योग या टोळीचे चालत असत. प्रसंगी मुडदे पाडायला देखील ही टोळी घाबरत नसे. मुख्य म्हणजे या टोळीचा ठाविठिकाणा नक्की नसल्यामुळे पोलिसांच्या हाती देखील ते सापडत नसत. मोठमोठ्या रकमेची बक्षिसे लावून देखील पोलीस थकले होते.

मात्र एके दिवशी चमत्कार घडला. जवळच्याच एका गावात स्वाध्याय परिवाराचे केंद्र चालू झाले होते. शेकडो लोक या सत्संग केंद्रात येऊन मनुष्य बनण्याच्या या अनोख्या भक्तीमार्गात सामील झाले होते. त्यातीलच एका परिचितांच्या सांगण्यावरून तिरसिंग या केंद्रात एके दिवशी दाखल झाला. तासभर त्याने सत्संग केला. एका नव्या जगाची अनुभूती आल्याचा त्याला भास झाला. अगदी रामायण कालीन वाल्याप्रमाणे! एका अर्थाने या सत्संग केंद्रात आल्यानंतर ‘तिरुपती’ बनण्याचा त्याचा प्रवास सुरु झाला होता. सत्संगाचा प्रभाव जसजसा वाढू लागला तसे तसे त्याच्यातील वाईट गुणांचा लय होऊ लागला. ‘स्वाध्याय’ व पूजनीय दादांच्या प्रवचनाचा त्याच्यावर एवढा प्रभाव पडला की, दरोडेखोरी, लुटालुट, मारामारी कापाकापी हे धंदे त्याने पूर्णपणे बंद केले आणि ‘स्वाध्याय’च्या भक्तीमार्गात तो पूर्णपणे विलीन झाला.

तीरसिंग सारखा एक दरोडेखोर अशा पद्धतीने सन्मार्गाला लागू शकतो हा त्या काळात शहादा परिसरातील लोकांच्या दृष्टीने चमत्कार होता. मात्र

पूजनीय दादांच्या भक्तीमार्गामुळे हे प्रत्यक्षात आले होते. त्याच दरम्यान कधीतरी ‘स्वाध्याय’ परिवाराचे एक खूप मोठे संमेलन झाले होते. लाखो स्वाध्यायी या संमेलनात सहभागी झाले होते. शहायातील स्वाध्यायींसोबत तीरसिंग देखील त्यात सहभागी झाला. अचानक व्यासपीठावरून प्रत्यक्ष दादांनी तीरसिंगचे नाव पुकारले व त्याला व्यासपीठावर आमंत्रित केले. प्रत्यक्ष दादांनी त्याचा परिचय करून दिला आणि आजपासून त्याचे नामकरण तिरुपती असे करत असल्याचे जाहीर केले. उपस्थित लाखो स्वाध्यायींनी टाळ्यांच्या गजरात तिरुपतीचे स्वागत केले. केवळ भक्तीमार्गाच्या आधारे एका व्यक्तीमध्ये एवढे टोकाचे परिवर्तन होऊ शकते, याची अनुभूती त्या दिवशी लाखो स्वाध्यायींनी घेतली.

या घटनेनंतर तिरुपती बाबांमध्ये अमूलाग्र परिवर्तन झाले. ते एका अर्थने स्वाध्याय परिवाराचे प्रचारक बनले. भिल्ल समाजात त्यांनी स्वाध्याय परिवाराच्या कार्याचा खूप मोठा प्रचार केला. हजारे भिल्ल बांधवांना त्यांनी भक्ती मार्गावर आणून सोडले. आज वयाची सत्तरी पार केली तरी त्यांचे धर्मकार्य चालूच आहे. संघ व वनवासी कल्याण आश्रमाच्या कार्यात देखील ते सक्रिय आहेत. स्वाध्याय परिवाराच्या संपर्कात आलो नसतो तर केवळाच पोलिसांच्या गोळीला बळी पडलो असतो, त्यामुळे पूजनीय आठवलेदादांचे माझ्यावर खूप उपकार आहेत असे ते आजही अभिमानाने सांगतात. आजही ते गावागावांमध्ये पाड्यापाड्यावर फिरून हिंदूर्धम

जागरणाचे कार्य करीत आहेत. ‘मी आहे तोपर्यंत या परिसरातील एकही भिल्ल बांधव आपला हिंदू धर्म सोडणार नाही’ असे ते निर्धाराने सांगतात.

खरंतर कुठलाही मनुष्य ठरवून वाईट मार्गावर जात नसतो. त्या त्या काळातील परिस्थिती त्याला या मार्गावर जाण्यास भाग पाडत असते. मात्र त्या व्यक्तीमधील दुर्गुणांचा बाऊ न करता चांगल्या विचारांचे बीजारोपण जर त्याच्या मनात केले तर मनुष्यामध्ये अमूलाग्र परिवर्तन होऊ शकते, हे पूजनीय दादांनी सिद्ध करून दाखवले. कुठलाही गाजावाजा न करता अत्यंत शांतपणे त्यांनी भक्तीच्या माध्यमातून असंख्य तीरसिंगांना तिरुपती बनवले आहे. परिस्थिती कितीही प्रतिकूल असली तरी निरपेक्ष भक्तीच्या माध्यमातून ही परिस्थिती बदलता येऊ शकते हा विचार पूजनीय दादांनी लाखो स्वाध्यायींच्या मनात रुजविला.

देहरूपाने आज पूजनीय दादा आपल्यामध्ये नाहीत, पण लाखो स्वाध्यायींच्या माध्यमातून समाजपरिवर्तनाचे त्यांचे कार्य आजही त्याच गतीने आणि त्याच विचाराने चालू आहे. कुठलाही देश अनामिक अशा सज्जनशक्तीच्या बळावर चालत असतो. अशी सज्जनशक्ती निर्माण करण्यात स्वाध्याय परिवार आणि पूजनीय पांडुरंग शास्त्री आठवले यांचे योगदान कुणीच नाकारू शकत नाही.

पूजनीय दादांच्या चरणी विनम्र अभिवादन !!

महेश काळे यांच्या फेसबुक वॉल वरून

— भ्रावपूर्ण श्रद्धांजली —

- वनवासी कल्याण आश्रमाचे (प्रचारक) पूर्व अखिल भारतीय व्यवस्था प्रमुख श्री.गजानन बापटजी यांचे २५ डिसेंबर २०२० रोजी कोलकाता येथे वयाच्या ८८ व्या वर्षी दुःखद निधन झाले. जनजाती कल्याण आश्रमातर्फे त्यांना भ्रावपूर्ण श्रद्धांजली. ईश्वर त्यांच्या आत्म्यास शांती व सद्गती देवो !!!
- वनवासी कल्याण आश्रमाचे माजी प्रांताध्यक्ष व जळगाव येथील प्रसिद्ध डॉक्टर शरदराव केळकर यांचे १२ जानेवारी २०२१ रोजी रात्री दहाच्या दरम्यान जळगाव येथे निधन झाले. ते ८८ वर्षांचे होते. डॉ. केळकर हे सुरुवातीच्या काळापासून वनवासी कल्याण आश्रमाच्या कामात सक्रिय होते. जळगाव जिल्हाध्यक्ष व नंतर एकत्रित महाराष्ट्र प्रांताचे अध्यक्ष म्हणून देखील त्यांनी जबाबदारी पार पाडली होती. परमेश्वर त्यांच्या आत्म्यास शांती देवो ही प्रार्थना. ||ओम शांती||

विविध उपक्रम

१२/१/२०२१ रोजी पु.म.महिला समितीतर्फे राणी गाईदन्तू व स्वामी विवेकानंद यांची जयंती व कै. कळंबी यांची पुण्यतिथी साजरी करण्यात आली.

२६ जानेवारी २०२१ रोजी झालेल्या नियोजन बैठकीच्या वेळी दीपप्रज्वलन करतांना पु.म.चे पदाधिकारी.

४ जानेवारी २०२१ रोजी नवीन मराठी शाळेत झालेली नवयुवकांची बैठक.

भारतीय हिंदूत्वाचा गौरवशाली इतिहास ह्या पुस्तकाचे नाशिक येथे विमोचन करताना ज.क.आ.चे पदाधिकारी.

जनजाती कार्यकर्ता प्रशिक्षण वर्ग, पश्चिम महाराष्ट्र.

ओडिशातील मलकानगिरी जिल्ह्यात जनजाती समाजातील महिलांनी सुरु केलेली स्ट्रीट लायब्ररी.

बीजमाता राहीबाई पोपेरे मा.राष्ट्रपतींच्या हस्ते पद्मश्री पुरस्कार स्वीकारताना.

आर.एस.एस.चे महुलीचे कार्यकर्ते, वनवासी व पारधी समाजासाठी काम करणारे गिरीशजी प्रभुणे यांना पद्मश्री पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले.

गुही येथील छात्रावासात स्मार्ट अभ्यासिका
प्रदान करण्यात आली.

भा.वि.प. तर्फे अकोले येथील छात्रावासात
स्मार्ट अभ्यासिका प्रदान केली.

१५/०१/२०२१ रोजी पुणे महानगर महिला कार्यकर्त्यांनी
कासुडीं येथे हळदीकुंकू समारंभ साजरा केला.

१५/०१/२०२१ रोजी पुणे महानगर महिला कार्यकर्त्यांनी
चेलाडी येथे हळदीकुंकू समारंभ साजरा केला.

यापैकी आपण नक्कीच काहीतरी करू शकाल !

- ◆ रु. ३०,००० / – ३० विद्यार्थ्याचा एका वसतिगृहाचा एका महिन्याचा खर्च. ◆ रु. १०,००० / – वार्षिक देणगी देऊन एका वनवासी विद्यार्थ्याचे पालकत्व. ◆ शुभप्रसंगी व प्रियजनांच्या आठवणी प्रीत्यर्थ प्रासंगिक देणगी. ◆ आश्रमाच्या कार्यासाठी वेळ. ◆ आश्रमाच्या वैद्यकीय केंद्रासाठी आवश्यक औषध संकलनास मदत. ◆ वनवासी परिसरास सांस्कृतिक भवन उभारणीस सहाय्य-सहभाग. ◆ कल्याण आश्रमाच्या केंद्रास नियमीत / प्रासंगिक सहकुटुंब भेटी. ◆ वनवासी कलेस प्रोत्साहन – भेटकार्ड, दिनदर्शिका व राख्या विकत घ्याव्यात. ◆ वस्तुरूप देणगी-शालेय विद्यार्थ्यासाठी गणवेशाचे कापड व अन्य शालेय साहित्य, धान्य व अन्य मदत. ◆ एका आरोग्य रक्षकाचा वर्षाचा खर्च रु. १०,००० / –

आमच्या संस्थेस 80G सवलतीची मान्यता आयकर विभागाने त्यांचे पत्र संदर्भ क्र. एनएसके / सी आयटी – आयटी/१२ ए –80G/२०११-१२/२३५/दि. १८/०४/२००९ नुसार दिलेली आहे. चेक वा ड्राफ्ट वनवासी कल्याण आश्रम महाराष्ट्र या नावाने काढावा. बँकेचे नाव – बँक ऑफ महाराष्ट्र, शाखा : टिळक रोड, पुणे – ३०. खाते क्र. : 20057038836 IFSC-CODE-MAHB0000041